

Tallinna Ülikool

Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut

Tõlkekoolituse osakond

Edith Ulm

**METAFOORIDE TÕLKIMISEST UUSKREEKA
KEELEST ILIAS VENEZISE „AIOOLIA MAA“ TÕLKE
NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja Jaanika Päll, *PhD* (TÜ)

Tallinn 2011

SISUKORD

SUMMARY	3
SISSEJUHATUS.....	4
1 LÜHIÜLEVAADE UUSKREEKA KIRJANDUSE TÕLKIMISEST EESTI KEELDE ...	6
1.1 Kreeka keele ajaloo periodiseeringud	6
1.1.1 Arhailine kreeka keel ja Aleksandria koinee	7
1.1.2 Keskaja kreeka keel	8
1.1.3 Uuskreeka keel	9
1.2 Ülevaade uuskreeka tõlkekirjandusest.....	10
1.2.1 Tõlkija Kalle Kasemaa.....	13
1.3 Ilías Venéziis ja tema romaan „Aioolia maa“	14
1.3.1 1930. aastate põlvkond kreeka kirjanduses.....	14
1.3.2 Kirjanik Ilías Venéziis	16
1.3.3 Romaan „Aioolia maa“	18
2 METAFOORIDEST JA NENDE TÕLKIMISEST	22
2.1 Metafoori mõistest.....	22
2.1.1 Metafoor klassikalises retoorikas.....	22
2.1.2 Lühiülevaade 20. sajandi metafooriteooriatest	25
2.2 Metafooride tõlgitavusest ja tõlkimatuses	27
2.2.1 Eugene Nida.....	28
2.2.2 Menachem Dagut	29
2.2.3 Raymond van den Broeck	31
2.2.4 Peter Newmark: metafooride liigitus ja tõlkemeetodid	33
3 „AIOOLIA MAA“ TÕLKE ANALÜÜS	38
3.1 Andmete kogumine ja esitamine	38
3.2 Analüüsi tulemused	39
Tabel 3.2 Rakendatud tõlkemeetodite esinemissagedused ja protsentuaalsed suhtarvud	40
3.3 Tõlkemeetodite analüüs koos tõlkenäidetega.....	40
3.4 Järeldused	51
KOKKUVÕTE	54
KASUTATUD KIRJANDUS	56
LISAD	58
LISA 1. Valitud metafooride korpus „Αιολική Γη“/ Aioolia maa põhjal	58
LISA 2. Tõlked uuskreeka keelest eesti keelde (luule ja proosa)	64

SUMMARY

The aim of this master's thesis „Translation of Metaphors from Modern Greek to Estonian on the example of *Aeolia* by Elias Venezis“ is to examine the concept of metaphor and the translation options of different types of metaphors from Modern Greek to Estonian. For the latter task one specific translation has been analyzed using the procedures by Peter Newmark. One more aim is to give a short overview of Modern Greek Literature translated into Estonian.

The master thesis is comprised of three chapters. The first chapter observes the history of Greek Language and problems of periodizing the Ancient and Modern Greek language. Its subdivision is focused on the prose and poetry translations from Modern Greek to Estonian and on the translator of novel in question, Kalle Kasemaa. Another subdivision is dedicated to the writer Elias Venezis and his novel „*Aeolia*“

The second chapter concentrates on the notion of metaphor. It gives a short overview of the history of the very concept and also of the treatment of the concept by different translation theorists. As the two main concerns of researchers are the translatability of metaphors and procedures of transferring them from a source language (SL) into a target language (TL), Peter Newmark's view has been introduced. Newmark distinguishes six types of metaphors and he also proposes seven procedures for translating metaphors.

The third chapter presents an analysis of the translation of metaphors of Venezis' novel into Estonian. For the latter task a corpus consisted of 147 metaphors is analyzed using the seven procedures introduced for translating metaphors, proposed by Peter Newmark.

According to the collected and analyzed data, translator applied five of Newmark's suggested procedures.

The figures indicated that the most frequent applied procedure was the reproduction of the same image in the target language (TL) as metaphor or simile. The analysis of the data also shows that approximately 39% of the 147 cases had undergone Newmark's first procedure, i.e. *reproducing the same image in the TL*, 24% was applied as *replacing the image in the SL with a standard TL image*, then 21% was *translation of metaphor by simile, retaining the image* and 14% was the Newmark's fifth procedure, *conversion of metaphor to sense*. The two procedures he did not apply at all were *translation of metaphor by the same metaphor or simile combined with sense*. The frequency and percentage of procedures applied by translator are shown in table (p. 41).

The thesis has appendices with corpus consisted of 147 metaphors and a list of Modern Greek Literature (novels, poems) translated into Estonian.

SISSEJUHATUS

Käesoleva töö teemavaliku tingis soov käsitleda uuskreeka keele tõlkimisega seonduvat, samaaegselt keskendudes praktiliste tõlkeprobleemide lahendamisele tõlketeoreetilistest seisukohtadest lähtuvalt. Püüdsin leida teemat, millel oleks sügavuti suhe nii Eesti kui Kreeka nüüdiskultuuriga ja nii viis tee mind loomulikult viisil tõlkekirjanduse juurde. Avastasin teatava üllatusega, et küllalt lühikese aja jooksul on eestindatud arvestatav hulk uuskreeka ilukirjandust ning selle mastaapse töö taga figureerib enamasti ühe tõlkija, Kalle Kasemaa nimi.

Uuskreeka keelest tõlkijana, kes peamiselt tegeleb õiguslaste nn tarbetekstide, lepingute, tõendite, tunnistuste jms tõlkimisega, paelub mind vastukaaluks ilukirjanduse tõlketeoreetiline käsitus. See oli veel üheks motiiviks, miks asusin tegelema metafooride tõlkimise teemaga. Pean kohe tunnistama, et omamata filoloogiharidust – kuigi olen keeleõpetajana tegelenud kreeka keelega üle kümne aasta ning pikalt ka vastavas keelekeskkonnas elanud ja ülikooli lõpetanud – on filoloogiliselt nii mitmetahulise ja keeruka teema käsitlemine nagu metafoor paras julgustükk, mille õigustuseks toon vaid siira ja sügava huvi nimetatud teema ja uuskreeka keele vastu. Nagu öeldud, soovisin ise tutvust teha ja ka oma töös näidata mõne konkreetse tõlketeoreetilise seisukoha rakendamist tõlkepraktikas

Nii on käesoleva töö eesmärgiks teha põgus sissevaade metafooriteooria ajalukku ja näidata mõningaid erinevaid lähenemisi metafooride tõlkimisel, samuti analüüsida ühe konkreetse tõlketeose metafooride tõlkeid, eesmärgiga selgitada, millised on metafooride tõlkimisel kõige sagedamini kasutatavad meetodid ja kas need meetodid on piisavad nii kompleksse kõnekujundi nagu metafoor seda on, tõlkimise kirjeldamiseks. Metafooritõlgete võrdluseks kasutan Peter Newmarki metafooride tõlkemeetodeid, need valisin põhjusel, et Newmarki näol on tegemist nii tõlketeoreetiku kui -praktikuga, kes ka ise tõlgib ja tõlkimist õpetab. Pealegi sobis tema ühesem ja lihtsam analüüsimeetod mulle kui mittefiloloogilise taustaga tõlkijale märksa paremini kui näiteks kontseptuaalsele metafooriteooriale tuginev meetod.

Analüüsi aluseks on valitud Kreeka 20. sajandi kirjaniku Ilías Venézise romaan „Aioolia maa“ (1943), mille on uuskreeka keelest tõlkinud Kalle Kasemaa ning mis on ilmunud kirjastuselt „Ilmamaa“ 1998. aastal. Valiku tegemine ei olnud keerukas, sest Ilías Venézise näol on tegemist väga olulise tänapäeva Kreeka romaanikirjanikuga ning vaieldamatult on „Aioolia maa“ tema tähtteos, millest Kreekas on ilmunud kümneid uustrükke ja mida tänaseks

on tõlgitud kümnetesse keeltesse. Mind huvitas samuti, kuidas tõlkija on lahendanud selle romaani kujundliku, metafoorse keele ja erinevate metafooride – mida romaanis leidub külluslikult ja igal sammul – tõlkimise ning soovisin sellele küsimusele vastust leida eelnimetatud analüüsi abil. Küllalt huvitav oluks kommenteerida ja hinnata tõlget originaalist tehtud eri tõlgete võrdluses. Et aga eesti keeles ei leidu uskreeka keelest mitme tõlkija poolt tõlgitud teoseid, ei ole selle töö eesmärgiks tõlgete võrdlemine, vaid tõlkemeetodite kasutamise mõõtmine ja hindamine.

Töö kirjutamise jooksul ma ei konsulteerinud tõlkijaga, sest ma ei keskendunud tõlkimisele kui protsessile, vaid tõlke kui valmisprodukti teatud kindlatele komponentidele – metafooridele. Seega ei refereerita töös kusagil tõlkija mõttekäike ega valikute põhjendusi, samuti ei plaani ma töös puudutada toimetaja rolli.

Töö kirjutamisel olid hindamatuks abiks mitmed tõlketeooria baasteosed, nt Peter Newmarki „Approaches to Translation“ (1981), „A Textbook of Translation“ (1988), Kreeka Joonia Ülikooli professori Geórgios Kentrótise „Tõlketeooria ja praktika“ (1996), Anthony Pymi, Mona Bakeri ja teiste oluliste tõlketeoreetikute käsitlused, mitmed eestikeelsed artiklid, mis avasid kognitiivse metafooriteooria maailma jm. Pidevalt oli käepärast Geórgios Babiniótise uskreeka keele seletav sõnaraamat (2004), millest küsimuste tekkides peaaegu alati vastuse sain.

Magistritöö „Metafooride tõlkimine uskreeka keelest Ilias Venezise „Aioolia maa“ näitel” jaguneb kolmeks. Esimeses osas antakse ülevaade seni eestindatud uskreeka kirjandusest ning käsitletud teose üldisemast kontekstist, selguse mõttes on välja toodud ka kreeka keele ajaloolised periodiseeringud. Niisamuti tutvustab esimene osa lühidalt analüüsivat teost, selle autorit ja murdelist 1930. aastate põlvkonda Kreeka kirjanduses. Kahtlemata ei saa mööda minna tõlkijast, tänu kellele on ilmunud lõviosa tänaseni eestindatud uskreeka kirjavara, Kalle Kasemaast.

Teises osas teen lühikese ülevaate metafoorikäsitlustest läbi ajaloo ning vaatlen metafooride tõlkimise tõlketeoreetilist tausta. Põhjalikumalt käsitlen Peter Newmarki tõlkestrateegiaid ja metafooride tõlkemeetodeid.

Uurimistöö kolmas osa kujutab endast tõlkemeetodite analüüsi 147 metafoorist koosneva korpusse põhjal (korpusse kogutud metafooride valikut on põhjendatud käesoleva töö analüüsi osas), järeldusi metafooride tõlkimisel kasutatud meetodite kohta tõlkenäidete põhjal ning tõlkijale omase lähenemise kokkuvõtet. Eraldi on ära toodud analüüsivate metafooride korpus ja eesti keeles ilmunud uskreeka keelse kirjanduse nimekiri seisuga märts 2011.

1 LÜHIÜLEVAATE UUSKREEKA KIRJANDUSE TÖLKIMISEST EESTI KEELDE

1.1 Kreeka keele ajaloo periodiseeringud

Selleks, et paremini mõista kreeka keele jagunemist vanakreeka ja uuskreeka keeleks¹, pean vajalikuks siinkohal esitada lühiülevaate kreeka keelest ja selle arengust. Leidub ju kreeka keele laene paljudes Euroopa keeltes, sealhulgas eesti keeles. Võib oletada, et enamasti on kreeka laenud eesti keelde jõudnud muude meile lähedaste kultuurkeelte n saksa, vene ja inglise keele kaudu. Ateena Ülikooli keeleteadlane, leksikoloog Geórgios Babiniótis, kes 2004 andis välja seni mahukaima uuskreeka keele seletava sõnaraamatu (u 150 000 kirjet), märgib selle eessõnas muuhulgas, et Websteri inglise keele seletava sõnaraamatu 166 724 kirjest on kreeka keel lähtekeeleks olnud 35 136 sõnale (Babiniótis 2004: 17). Samal ajal on näiteks usundiloolane Oskar Loorits arvamusel, et sellised sõnad nagu *rist*, *raamat*, *papp* ja *pagan* võivad olla jõudnud läänemeresoomlaste keelde läbi vene keele, Bütsantsist kreeka keelt kõnelevate usukuulutajate kaudu 10.–11. sajandil². Ka Uku Masing on rõhutanud Bütsantsist Läänemeremaadele suundunud kultuuritee tähtsust kohalike rahvaste, kaasa arvatud nende keele arengule³. Nende teooriatega võib nõustuda või mitte, kuid üldiselt on teada, et suur osa rahvusvahelise teaduskeele terminitest nt arstiteaduse, füüsika, filoloogia, filosoofia, teoloogia ja tehnikaterminid on loodud kreeka või ladina keele baasil.

Kreeka keele arengut vaadeldes jääb silma selle järjepidevus, tänapäeva kreeka keele ajalugu ulatub katkematult kolme ja poole tuhande aasta taha. See tähendab, et paljude uuskreeka keelsete sõnade vanus jääb kaugesse minevikku, mitmel neist kogunisti Homerose aegadesse (nt κόσμος – kosmos, ἄγγελος – ingel, φως – valgus) Muidugi on toimunud muutused keele fonoloogias, grammatikas, sõnavaras ja lauseehituses, kuid samal ajal ei ole need nii suured, et võiksime väita nagu oleks vana- ja uuskreeka keele puhul tegemist sisuliselt erinevate keeltega, nagu võime seda öelda vanaslaavi ja tänapäevase vene keele puhul. Kreeka keele eripära, selle üldine ülesehitus on enamasti säilinud: kasutusel on sama tähestik (alates 8. saj eKr) ja ortograafia (alates 403 a. eKr). Nii võime eeldada, et Homerose

¹ Uus- ja vanakreeka keele jagunemise probleem on päevakorral ka tänapäeva uurijatel, lähemaks tutvumiseks sobib A.-F. Christidise “History of Ancient Greek: from the Beginnings to Late Antiquity” (2007) või F. R. Adranose „A History of the Greek Language from its Origin to the Present“ (2005).

² Oskar Loorits: „Baltic-Byzantine cultural relations“ (1934), lk. 47–48.

³ Vt Uku Masingu „Eesti usund“ (1998), lk. 8.

eeposte keel, 5.–4. sajandist eKr pärit klassikaline kreeka keel ja Türgi ülemvõimu perioodi rahvakeel on veel tänagi kreeklastele arusaadavad.

Kreeka keel kuulub indoeuroopa keelte perekonda, moodustades iseseisva keelerühma. Selle pikaajalist arengut jaotatakse mitmeks perioodiks, kuigi kohe peab märkima, et Kreeka antiigi-eelse kultuuri ja ka keele periodiseerimisel on üheaegselt käibel mitmeid periodiseerimistüüpe. Käesolevas töös järgin ma Geórgios Babiniótise liigitust (Babiniótis 2004: 20).

1.1.1 Arhailine kreeka keel ja Aleksandria koinee

Arhailise kreeka keele eellaseks peetakse eelajaloolist kreeka keelt, milles omakorda nähakse arhailise kreeka keele tähtsamate dialektide eelkäijat.

Eelajaloolist e kas *proto-Kreeka* keelt või eel-Kreeka substraati kõneldi pronksiajastul, kolmanda aastatuhande lõpus (20.–16. saj eKr) kõige tõenäolisemalt Kreetal, kust pärinevad mitmed arheoloogilised mälestised seni dešifreerimata hieroglüüftekstidega, mille keelelise kuuluvuse probleemi pole seni lahendatud. Oletusi antud keeleperioodi kohta on keeleteadlased teinud tänu Mücke lineaar kirjade A ja B leidudele, mis on ühtlasi kreeka keele esimesed kirjalikud mälestised. Lineaar kirjaga savitahvlid avastas Kreetal Knossose palee arheoloogilistel väljakaevamistel Sir Arthur Evans (1851–1941) 1900. aastal, kuigi möödus peaaegu pool sajandit, enne kui üks lineaar kirjadest dešifreerida suudeti. 1953. aastal dešifreeris arhitekt Michael Ventris keeleteadlase John Chadwicki kaasabil lineaar kirja B, mis paigutatakse 13. –15. sajandisse eKr ja seostatakse Mücke murdega. Seni dešifreerimata Mücke lineaar kirja A kohta arvatakse, et see on varasem kui lineaar kiri B ning hõlmab aastaid 1800–1450 eKr.

Arhailise kreeka keele järgmist perioodi iseloomustab jagunemine rohketeks murreteks, mida kõneldi üheaegselt⁴. Tähtsamate murrete hulka kuuluvad vanim, Mücke murdegrupp (1600–1100 eKr) ja kolm geograafiliselt rühmitatud suuremat keelegruppi: idagrupp, mille tähtsaim esindaja on atika-joonia murre, kesk-Kreeka rühmitus, kuhu kuuluvad aioolia ja arkaadia-küprose mured ning läänerrühmitus, mille tuntuim esindaja on dooria murre. Kõigi eeltoodud murdegruppide seast kujunesid kirjakeeleks atika, joonia, aioolia ja dooria mured, milles loodud teosed on aluseks Euroopa kultuurile. Nii näiteks on

⁴ Vt Eesti Entsüklopeedia (1990), 5. osa lk. 132.

joonia murre Homerosse eeposte “Ilias” ja “Odüsseia” üheks keeleks, atika murdes on kirja pandud mitmete filosoofide nn Platoni teosed, aioolia murdes luuletajate Sappho ja Alkaiose looming, dooria murdes Pindarose oodid ja üldse kogu koorilüürika.

Arhailisele keeleperioodile järgneb Aleksandria kreeka keele e koinee ajajärk, mis saab alguse u 300 eKr. Ühtset kirjakeelt koineed (*κοινή* – tlk. üldine), mis kujunes atika-joonia dialekti baasil ning millest sai Makedoonia Aleksandri e Aleksander Suure (356–323 eKr) kuningriigi ametlik keel, kõneldi Väike-Aasia, Pärsia ja Egiptuse aladel kuni Indiani välja. Enamasti paigutatakse koinee keeleperioodi lõpp 330. aastasse, mil Rooma keisririigi pealinn viidi üle Konstantinoopolisse, teinekord aga 6. sajandisse, keiser Justinianuse valitsusaega (527–565), kui kreeka keel omandas Bütsantsi keisririigis juhtpositsiooni (Babiniótis 2004:20). Koinees on kirja pandud ka Piibli Uus Testament.

1.1.2 Keskaja kreeka keel

Keskaja kreeka keele areng jaguneb kaheks perioodiks:

a) Ida-Rooma keisririigi-aegne kreeka keel, millest sai alates 7. sajandist riigikeel ja mis olid rikastunud ladinakeelsete laenudega. See periood loetakse lõppenuks 1453. aastal, mil türklased vallutasid Bütsantsi pealinna Konstantinoopoli.

b) Türgi ülemvõimu periood (1453–1821), mis on seotud eelkõige kreeka kõnekeele e dimotikí arenguga. Nende nelja sajandi jooksul mängis kreeka keel koos õigeusuga rahvast alalhoidvat rolli.

Valdav osa Bütsantsi uurijatest on seisukohal, et Ida-Roomas e Bütsantsi keisririigis (330–1453) hoiti alal hellenistlikku kultuuripärandit ning vanu antiikse kunsti ja filosoofia traditsioone⁵, aga ka keelt⁶. Tõepoolest arendati Bütsantsis edasi teadust ja haridust, selle kuulsates raamatukogudes säilitati Homerosse, Aristotelese, Platoni jt antiikautorite teoseid. Kuigi eelkõige Bütsantsi teist ajalooperioodi (7.–9. saj) peetakse kreeka keele ja kultuuri taassünni ajastuks, nähakse juba esimese perioodi lõpul kreeka kultuuri ja keele järkjärgulist domineerimise kasvu. Keiser Theodosius II valitsusajal (408–450) rajati Konstantinoopolisse esimene ülikool (425. a.) ja kreeka keel omandas üha suurema kaalu, vaatamata sellele, et

⁵ Vt näiteks G. Ostrogorski, „Istoria tou Bizantinou Kratous“ (1995), I osa, lk. 90 ja III osa, lk. 277, samuti S. Runciman, „Byzantine Civilization“ (1969), lk. 32 jm.

⁶ Louis Brehier märgib muuhulgas: „Tänu Bütsantsi kirjameestele, samuti grammatikutele ja mõtlejatele säilis hellenite keel.“ Vt L. Bréhier. „Bütsantsi kultuur“ (2009), lk. 352.

ladina keel jäi õukonna ametlikuks keeleks kuni 6. sajandi keskpaigani. John Freely nimetab keiser Justinianuse valitsusaega (527–565) Kreeka klassikalise kultuuri taassünniks, sest kuigi Justinianuse käsul suleti 529. aastal Ateena Filosoofiakool, andis just tema suurima panuse Konstantinoopoli kujunemisele kooskõlas Kreeka kultuuri traditsioonidega, mis oli omandanud uue, kristliku sisu⁷. Bütsantsi uurija Ostrogorski märgib, et teatud kakskeelsus, kreeka ja ladina keele samaaegne kasutus, mis iseloomustas Bütsantsi varast perioodi tervikuna, kus ladina keel oli riigiparaadi ja sõjaväe keeleks ja kreeka keelt kõneles rahvas, muutus lõplikult 7. sajandil, kui keiser Herakleios (valitsusaeg 610–641) võttis riigikeelena kasutusele kreeka keele (Ostrogorski 1995: 172).

Kreekakeelse kirjanduse arengut Bütsantsi perioodil pidurdas aga lõhe lihtrahva keele (dimotikí) ja õukondliku kreeka keele vahel, palju kirjutati ka atika kirjakeelt järeleaimavas vanakreeka keeles (eriti alates 11. sajandist).

1.1.3 Uuskreeka keel

Uuskreeka keele teke ja areng hõlmab 19.–20. sajandit (1821–). Peaaegu kahe sajandi pikkust arengut varjutab aga nn keeletüli kirjakeele ja kõnekeele, katharévusa ja dimotikí pooldajate vahel.

Koos rahvusliku liikumise taassünniga 19. sajandil muutus poleemika kirja- või kõnekeele domineerimise üle üldrahvuslikuks küsimuseks. See tõi kaasa teravaid vaidlusi, millest aeg-ajalt puhkesid isegi rahutused. Debatist kujunes vastandumine rahvapärase kõnekeele (dimotikí) pooldajate ning nn puhastatud keele (katharévusa) pooldajate vahel. Katharévusa näol on tegemist keelega, mis oli puhastatud peamiselt Türgi keelest pärit võõrlaenudest, see kujutas endast ühtlasi kompromissi vanakreeka kui klassitsistlikke ideaale silmaspidava kõrgkeele ja dimotikí vahel. Selline eripärane kakskeelsus (*diglossía*), kahe keeletasandi kooseksisteerimine kujunes lõpuks poliitiliseks küsimuseks, mis tuli lahendada poliitilise otsusega. 1976–77 nimetati dimotikí Kreeka ametlikuks riigi- ja hariduskeeleks, millega jõudis pikaajaline vaidlus lõpuks lõpule (Babiniótis 2004: 26). Tänapäeval esineb katharévusat harva, ehkki küll see ei ole täiesti käibelt kadunud.

Jääb veel üle piiritleda kreeka keele kõnelemispiirkonda. Ajalooliselt on kreeka keelt kõneldud tänapäevase Kreeka maismaa-alal, Egeuse ja Joonia mere saartel, sh Kreetal ja

⁷ John Freely, „Konstantinopoli.“ (2001), lk. 106.

Küprosel ja kuni 1922. aastani Väike-Aasia Joonia rannikualadel. Bütsantsi keisririigi laienemine 6. –7. saj kinnistas veelgi enam arhailise aja koloniseerimise ajajärgust tekkinud ja kujunenud keelepiirkondasid kuni Musta mere ümbruseni, hõlmates ka selliseid alasid nagu Lõuna-Prantsusmaa ja Lõuna-Itaalia (*Magna Graeca*), kus tänagi veel leidub kreeka keelt kõnelevaid kogukondi. 20. sajandi alguses tingisid sotsiaalsed ja poliitilised muutused kreeklaste väljarände oma emamaalt ja nii moodustus mitmel mandril kreeka keelt kõnelevaid diasporaagruppe, neist suurimad Põhja-Ameerikas ja Austraalias.

1.2 Ülevaade uuskreeka tõlkekirjandusest

Uuskreeka ja vanakreeka kirjanduse eesti keelde tõlkimise osas langeb kaalukauss kindlasti viimase kasuks. Vanakreeka keelest tõlkimise traditsioonid Eestis saavad alguse juba 1878. aastal kirjamees Jaan Bergmanni (1856–1916) poolt EKSi aastaraamatus ilmunud tõlkekatsetustega⁸. 1850–1940 ilmunud tõlgete loetelu leiab huviline TÜ klassikalise filoloogia veebilehelt⁹. Ka tänapäeval lisandub tõlkeid ja uurimusi meeldiva regulaarsusega suuresti tänu Tartu Ülikooli järjepidevale panusele selles vallas: TÜ filosoofiateaduskonnast, alates 1990. a-st klassikalise filoloogia õppetoolist on aastakümnete jooksul esile kerkinud tänuväärne hulk vanakreeka keele spetsialiste, kellest mitmed on ennast täiendanud Leningradis ja Moskvast (Anne Lill, Tõnu Luik, Marju Lepajõe, Epp Tamm, Kaarina Rein, Jaanika Päll jpt). Veidi teine on lugu uuskreeka tõlkekirjandusega, mille iga on napp pool sajandit ning tõlkijaid võib kokku lugeda ühe käe sõrmedel. Järgnevat tõlgete loetelu uuskreeka keelest oli lihtne koostada, sest nimetusi on mõnekümne ringis ning suuremat osa tõlgetest saab seostada ühe tõlkija, Kalle Kasemaaga.

Enne tõlketeoste ja tõlkijate lühitutvustust ei tahaks kindlasti mainimata jätta väliseesti literaadi Ivar Ivaski (1923–1992) sõprust ja lähedast suhet nobelist Odisséas Elítisega, tänu kellele on viimane uuskreeka autoritest suhteliselt rohkem käsitlemist leidnud (Rein 2008:105). Ivask on ka üks esimesi, kellelt on ilmunud ülevaatlik artikkel uuskreeka kirjandusest nimega „Vahemerest, Kreekast ja luulest“¹⁰.

⁸ Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 6, 1878, lk 3-5, 40.

⁹ Vt <http://www.fl.ut.ee/380160>

¹⁰ Artikkel on viimati taasilmunud 2010. aastal kogumikus „Hetked igavikust“, lk 60–84.

Uuskreeka kirjanduse tõlgete rea avab 1965. aastal tõlkija Astrid Kurismaa Dimítrios Hadzísi novellikoguga „Õpetaja testament“. Järgneb sama tõlkija eestindatud Alki Zei lasteraamat „Panter klaasvitriinis“ (1967) ning 1975. aastal kahasse tõlkija Aleksander Kurtnaga kirjanik Nikos Kazantzákise romaani „Alexis Zorbas“ (*Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, 1946) eestindus. Viimase näol on tegu maailmas erakordselt populaarse kirjandusteosega, mille maailmamenule aitas tõenäoliselt kaasa 1964. aastal vändatud samanimeline ameerika linateos, milles nimategelast Zorbast kehastanud näitleja Anthony Quinn kandideeris oma rolli eest Oscarile. Viljakas, paljudest keeltest tõlkija Aleksander Kurtna (1914–1983) on eestindanud arvukalt kirjandusklassikat, peale eelnimetatud uuskreeka keelse teose veel saksa (F. Dürrenmatt, Max Frisch), itaalia (Luigi Pirandello, Leonardo Sciascia jt), poola (Jaroslaw Iwaszkiewicz jt), bulgaaria (Ivan Vazov), serbohorvaadi (Ivo Andric jt), prantsuse (Eugene Ionescu) ja moldaavia autoritelt. Nikos Kazantzákis (1883–1957) on kindlasti üks uuskreeka tuntumaid ja kõige rohkem tõlgitumaid kirjanikke. On tõeliselt rõõmustav, et tema teostest on eestindatud ka romaan „Viimne kiusatus“ (*Ο τελευταίος πειρασμός*, 1955), tõlkijaks Kalle Kasemaa (2007 Tartu: Johannes Esto Ühing) ning filosoofiline mõtisklus „Askees“ (*Ασκητική*, 1927) tõlkija Kaarina Reinult (LR nr 2/2008). Kaarina Rein on tõlkinud uuskreeka keelest ka 2003. aastal ilmunud Loomingu Raamatukogu sarjas Kreeka Orwelliks nimetatud Antónis Samarákise romaani „Viga“ (LR nr 21–23. Tallinn: Perioodika).

1989. aastal on valdavalt saksa keelest tõlkinud tõlkija Mati Sirkel ette võtnud Aleksandria poeedi Konstantinos Kavafise (1863–1933) luulekogu tõlkimise. Oletan, et tõenäoliselt on selle luulekogu tõlkimisele olulise panuse lisanud tõlkija suurepärane saksa keele valdamine, või on see tõlge tehtud üle saksa keele, sest originaaliks on märgitud Leipzgis 1979 välja antud saksa- ja kreekakeelne paralleeltekstidega luulekogu. Ka Kreeka Haridusministeeriumile alluv Kreeka Raamatute Keskus, mis registreerib kõiki kreeka keelest tõlkijaid ja nende tõlgitud teoseid, Sirkeli tõlget ei nimeta¹¹.

1994. aastal ilmusid „Akadeemias“ mõned Kreeka nobelisti Odisséas Elítise luuletused Kerttu Veldi tõlkes (nr. 5–1994, lk. 927–930). Kõik ülejäänud teosed on eestindanud tõlkija Kalle Kasemaa, kelle esimesed tõlked uuskreeka keelest koos järelsõnaga ilmusid 1980. aastal ajakirjas „Looming“. Tegemist on Odisséas Elítise (1911–1996, Nobeli preemia 1979) luulevalikuga luulekogudest „Tähised“, „Päike, esimene“ ning „Kuus ja üks süümepiina taevale“ („Looming“ 1980, nr. 2, lk. 248–253).

¹¹ Vt www.ekebi.gr

Järgnevad 1980. aastal Odisséas Elítise „Õige on” (*Το άξιον εστί*, LR nr 48–49. Tallinn: Perioodika), 1991. aastal Pandélis Prevelákise „Ühe linna kroonika” (*Το χρονικό μιας πολιτείας* (LR nr 49. Tallinn: Perioodika), 1992. aastal Manólis Karagátsise „Kastropirgose pealik” (*Ο Κοτζάμπασης του Καστρόπυργου*, LR nr 29–32. Tallinn: Perioodika), 1997. aastal Aléksandros Papadiamándise „Mõrtsukas” (*Η Φόνισσα*, LR nr 17–18. Tallinn: Perioodika), 1998. aastal Ilías Venézise „Aioolia maa” (*Αιολική γη*, Tartu: Ilmamaa), 2000. aastal Kóstas Asimakópulose „Õhtukellad” (*Οι βραδινές καμπάνες*, Tallinn: Kupar), 2004. aastal Dído Sotiríu „Verega joodetud maa” (*Ματωμένα χώματα*, LR nr 11-14. Tallinn: Perioodika), 2005. aastal Ménis Kumandaréase „Nende lõhn ajab mind nutma.” (*Η μυρωδιά τους με κάνει να κλαίω*, LR nr 3-4. Tallinn: Kultuurileht), 2006. aastal Níkos Kavvadíase „Vahikord.” (*Βάρδια*, Tallinn: Olion), 2007. aastal Andréas Stáikose „Kulinaarsed armusuhted.” (*Επικίνδυνες μαγειρικές*, Tallinn: Verb) ning viimati 2009. aastal Jórgis Jatromanolákise „Erotikon” (*Ερωτικόν*, Tallinn: Verb). Sellega on kaetud päris suur osa Kreeka 20. saj kirjanduse kaalukamatest teostest, järke ootavad veel ehk Kreeka esimene nobelist Jórgos Seféris (1900–1971 Nobeli preemia 1963) ning mõni Kreeka tänapäevast menuautoritest.

Niisiis on uuskreeka kirjandust tõlgitud eesti keelde küllalt palju, kuigi alati võiks olla rohkem, eriti kui mõelda, et Kreeka 10-miljonilise rahvaarvu kohta on neil ka kaks nobelistist kirjanikku, mis on ju väga hea näitaja. Võib-olla on asi selle keele oskajate vähesuses, ilmselt veel rohkem ka selles, et selle väikese ja kauge rahva jaoks olulised teemad jäävad meile võõraks. On tõsi, et küllalt suur osa Kreeka 20. sajandi ilukirjandusest tegeleb oma maa lähiajalooga ning ehk on kardetud, et see väga suurt huvi eesti lugejale ei paku. Mida ikka ütleb meie lugejale Väike-Aasia katastroof, Türgi ike või kolonelide ülemvõim? Kuid Kreeka kirjanduse jaoks on need sadu kordi lahatud teemad, tundub et märksa aktuaalsemad kui lääneeurooplaste poolt hinnatud antiikaja pärand. Teine nüanss, mis kreekakeelset ilukirjandust originaalkeeles lugedes silma hakkab, on selle valdavalt sümbolistlik, võrdkujuline, metafoorne stiil. Kui veel lisada pika ajalooga keele mitmekihilisus, pole ka ime, et teoloogiharidusega Kalle Kasemaa on hetkel väheseid, kes soovib pühenduda uuskreeka ilukirjanduse vahendamisele – on ju ka teoloogiline keel *per se* sümboolne ja kujundlik.

1.2.1 Tõlkija Kalle Kasemaa

Dr theol Kalle Kasemaa (s 30.12.1942) on hinnatud tõlkija paljudest eri keeltest. Tema entsüklopeedilised teadmised, lai eruditsioon, paljude keelte valdamine ja eri kultuuride tundmine annavad tema tõlgetele tavapärasest hoopis avarama mõõtme. Eesti keelde on Kasemaa vahendanud väga erinevat tüüpi kirjandust, temalt on ilmunud suurel hulgal tõlkeid nii teadus- ja õppe-, kuid kõige rohkem ilukirjandust. Ühtlasi on tema tänuväärne töö võimaldanud eesti lugejal paremini mõista kaugete maade ja rahvaste kultuuri ja mõtteviisi, aidates sel kombel nähtavale tuua ühist ja erinevat.

Tõlkijana alustas Kasemaa 1980. aastal, tema esimene tõlketeos oli valik Kreeka nobelist Odisséas Elítise luulet. Tema enda sõnul on tema eriliseks huviobjektiks semiidi ja uuskreeka kultuurid¹². Nii on ta näiteks juudi kirjandust tõlkinud eesti keelde u kuuskümmend nimetust, uuskreeka kirjandust paarikümne nimetuse ringis. Kasemaa ilukirjanduse tõlgete loetelu on muljetavaldav: ta on tõlkinud eesti keelde üle 50 raamatu, peamiselt heebrea, uuskreeka ja vanakreeka keeltest, aga ka jidiši, araabia ja kõmri, süüria ja etioopia keeltest. Tema vahendatud kirjanike seas on Šmuel Josef Agnon, Šolem Alejchem, Odisséas Elítis, Abū Hāmid al-Ghazālī, Taha Husain, Manólis Karagátsis, Nikos Kazantzákis, Ménis Kumandaréas, Nagib Mahfuz, Amos Oz, Isaac Bashevis Singer, Dido Sotiriou, David Šahar, Benjamin Tammuz, Ilías Venézis ja David Vogel.

Kalle Kasemaa oli aastatel 1991–1996 Tartu Ülikooli usuteaduskonna dekaan, olles ühtlasi ülikooli taasavatud usuteaduskonna esimene dekaan ja selle ülesehitaja. Kuni 1997. aastani oli ta samas Vana Testamendi ja semitistika õppetooli korraline professor. 1997. aastal pälvis ta teoloogiadoktori kraadi doktoritööga „Semitistikast ja poetikast“. Kasemaa on valitud rahvusvaheliselt tunnustatud teadlasena Uppsala (1991) ja Haifa Ülikooli (1996) audoktoriks, ta on Saksamaa usundiloolise uurimisseltsi liige.

Kalle Kasemaa on olnud ligikaudu kakskümmend aastat Eesti Kirjanike Liidu liige (a.-st 1992) ning ajakirja Akadeemia toimetuskolleegiumi liige (a.-st 1989). Tema panust tõlkijana on 2006. aastal tunnustatud Eesti kultuurkapitali kirjanduse aastapreemiaga

¹² Vt Kristjan Luhametsa artiklit „Kalle Kasemaa: „Kõike pole võimalik kunagi teha”” ajalehes *Eesti Kirik*, 20.12.2000, lk. 10.

ilukirjandusliku tõlke eest võõrkeelest eesti keelde, tõlgitud teoseks Níkos Kavvadiase romaan „Vahikord“.

Kasemaa sõnul on uuskreeka kultuur tema jaoks südamelähedasem kui vanakreeka kultuur, millega on aastasadu tegeldud, teda võib nii uuskreeka muusika, kunst kui ka kirjandus. Tõlkija leiab, et eestlaste ja kreeklaste vahel on võimalik leida sarnaseid jooni, sest sarnaselt Eestiga, kes oli 700 aastat orjarahvas, oli ka Kreeka 400 aastat türklaste ülemvõimu all¹³. Kaarina Rein on oma ülevaateartiklis Kalle Kasemaa uuskreeka kirjanduse tõlgetest rõhutanud, et tõlkija tehtud uuskreeka ilukirjanduse valik on nii geograafiliselt haardelt kui tekstide valikult avar ja mitmekesine, hõlmates Kreeka iseseisvuse väljakuulutamisele eelnenud aega 19. saj algul kuni tänapäevani välja (Rein 2008: 105).

Kalle Kasemaad on ka autasustatud Kreeka Tõlkijate Liidu kuldmedaliga uuskreeka kultuuri tutvustamise eest Eestis.

1.3 *Ilías Venézis ja tema romaan „Aioolia maa“*

1.3.1 *1930. aastate põlvkond kreeka kirjanduses*

Kirjanik Ilías Venézis kuulub nn 1930. aastate põlvkonda uuemas Kreeka kirjanduses, mis uue lainena tõi kaasa ja kultiveeris uuenduslikku lähenemist, modernismi ja hüperrealismi. Ühelt poolt uuenes luule, millesse ilmus sümbolistlikku poeetilisust, teisalt proosa, kus viljeldi rohkesti realismi. Selle põlvkonna luulet iseloomustab vabavärsi eelistamine, tuntuimad esindajad on Jórgos Seféris, Odisséas Elítis, Jórgos Patriarhéas, Jánnis Rítsos, ja Nikos Kavvadias. Proosas paistab aga silma romaani kui žanri erakordselt jõuline esiletõus, mille teemad ulatuvad lapsepõlvemälestustest urbanistliku linnatemaatikani, tuntuimateks esindajateks peale Venézise veel Menélaos Lundémis, Strátis Mirivílis, Angelos Terzákis, I. M. Panagiotópulos, Kosmás Polítis, Pandelís Prevelákis, Mihális Karagátsis, Jórgos

13. Vt Varje Sootaki usutlust „Prof Kalle Kasemaa: uuskreeka kultuur on mulle südamelähedane“, ajakirjas *Universitas Tartuensis* (07.04.2004), <http://www.ajakiri.ut.ee/26564>

Theotókas ja Fótis Kondoglú. Koolkonna nimetus tuli esimest korda käibele 1935. aastal selle esindajate poolt asutatud ajakirjas „Néa Grámmata“ (1935–1944), millest sai kirjanike uuenduslike katsetuste taimelava. Just eelnimetatud ajakirjas leidsid esmaavaldamist Seférise, Rítsose ja Elítise nüüd juba klassikaks saanud vabavärsis luuletused.

Kõiki neid 1930. aastate põlvkonda kuulunud omanäolisi poeete ja kirjanikke ühendas soov uuendada Kreeka ilukirjandust nii žanri, stiili kui temaatika osas. Teatud mõttes teetähiseks selle põlvkonna elluastumisel said nii I maailmasõda kui ka Väike-Aasia katastroof oma laastavate tagajärgedega ja sellele järgnev rahvusgruppide väljavahetamine Türgi ja Kreeka vahel 1922. aastal. Need sündmused mitte ainult ei mõjutanud selle põlvkonna kirjanduse arengut, vaid määras paljuskki ka edaspidised teemad. Hetkega olid purunenud mitme eelmise põlvkonna unistused hellenismi hiilguse taastamisest endise Bütsantsi keisririigi piires ning uus traagilisus, tõsidus ja realism annab kirjandusele endisest küpsema värvingu. See traumaatiline kogemus tõi ühtlasi kaasa vajaduse otsida ja selgemalt välja tuua kreeklaste rahvuslikku eneseteadvust, mis omakorda väljendus pöördumises traditsionalismi poole.

1930. aastate põlvkonnas eristuvad selgelt omaette rühmitusena Väike-Aasia päritoluga kirjanikud, nimetatud ka Aioolia koolkonnaks, kelle sulest juba 1920. aastate lõpus valmisid mitmed teosed, mis ammutasid teemasid Väike-Aasia katastroofist ja selle tagajärgedest, kirjanike lapse- ja noorpõlvemälestustest alatiseks kaotatud sünnimaast ning neist kosmopoliitsetest linnadest ja küladest, kust kreeklased lahkuma sunniti. Tõepoolest olid mitmed Aioolia koolkonna kirjanikud pärit Väike-Aasiast, nt Ilias Venéziis ja Fótis Kondoglú Aivalist, Kosmás Polítis Smürnast, Jórgos Theotókas Konstantinoopolist, Menélaos Lundémis väikesest Agía Kiriakí külast. Kriitikud on märkinud, et Väike-Aasia katastroofi teema ilmub Aioolia koolkonna kirjanike teostesse kolmes faasis: esimene käsitleb inimeste lahtirebimist oma sünnimaalt Väike-Aasiast, teine kirjeldab nende saabumist Kreeka emamaale, kolmas aga elama asumist ja kohanemiskogemusi uuel kodumaal (Elefthería 2002: 1).

Kõrvuti Aioolia koolkonnaga kuulusid 1930.-aastate põlvkonda veel kirjanikud, kes viljelesid realistlikku linnaromaani nagu Jórgos Theotókas, Angelos Terzákis, Mihális Karagátsis ning nn Thessalonike koolkond (Níkos Gavríl Pendzíkis, Stélios Kseflúdas jt.), kelle panuseks on modernistlike väljendusvahendite kaasamine ja kinnistamine Kreeka ilukirjanduskeelde.

Pärast diktaator Metaxá võimuhaaramist Teise Maailmasõja puhkemise eel (1936–41) süvenes nii mõnegi selle koolkonna kirjaniku loomingus veelgi sügavam pöördumine lähi- või kaugemas minevikku, milles ühelt poolt nähakse põgenemist diktaatorlikust riigikorrast

põhjustatud rõhuva kaasaja paine eest, teisalt veel enam rõhutatud rahvusliku eneseteadvuse otsinguid ning traditsioonide väärtustamist. Eeltoodu kehtib ka kõne all oleva Venézise romaani „Aioolia maa“ puhul, mis ammutab inspiratsiooni kirjaniku lapsepõlve traditsioonilisest külaühiskonnast.

1.3.2 Kirjanik Ilías Venézis

Nagu eelpool öeldud, kuulub Ilías Venézis nende uus kreeka kirjanike hulka, kelle kodumaaks on Väike-Aasia ja kes oli sunnitud ümber asuma Kreekasse pärast rahvusgruppide väljavahetamist Kreeka ja Türgi vahel 1922. aastal. See sündmus märgistas kogu tema järgnevat elu ja loomingut.

Ajalooliselt oli Väike-Aasia katastroofi näol tegemist Kreeka-Türgi sõdadele (1914–18; 1920–24) järgnenud rahvusgruppide väljavahetamisega, mille tulemusel pidi poolteist miljonit kreeklast maha jätma oma ajaloolise kodumaa ning ümber asuma oma emamaale Kreekasse, nende asemele asus 500 000 türklast. Sisuka lühikirjelduse Väike-Aasia katastroofi eeldustest ja tagajärgedest leiab tõlkija Kalle Kasemaa järelsõnas Dído Sotiríu romaanile „Verega joodetud maa“. Muuhulgas juhib Kasemaa tähelepanu asjaolule, et Väike-Aasia kreeklaste näol on tegemist antiikaja joonlaste ja aioollastega, kes olid sellesse piirkonda elama asunud peaaegu kolme tuhande aasta eest ning seda valulisem oli nende sunnitud lahkumine ja ümberasumine 20. sajandi alguse sõdadest laastatud Kreeka emamaale, kus neid keegi ei oodanud ega avasüli vastu võtnud. Muistne Joonia oli üks kreeklaste arenenumaid asustusalasid, mille tingis kaubavahetuseks soodne asukoht ja viljakandev maa. Sealt võrsusid kreeka filosoofia isad Thales, Anaximandros, Anaximenes ja Herakleitos, asjata ei peeta Jooniat kreeka luule ja teaduse sünnikohaks (Kasemaa 2004: 212). Hiljem oli Joonia üks mõjukamaid osasid Bütsantsi keisririigist, mille languse järel 1453 said sealsetest kreeklastest Türgi riigi alamad. Üle nelja sajandi Türgi iket ei suutnud Kreeka rahvusühendus ei assimileerida ega murda, peamiseks põhjuseks erinev usutunnistus: kreeklastel õigeusk, türklastel islam. Selle pika perioodi jooksul elasid kreeklased üle mitmeid julmi ja veriseid tagakiusamisi, mis päädis sunnitud ja lõpliku väljarändega 20. sajandi alguses. Tänapäeval on neil rannikualadel raske leida kreeka rahvusest inimest, kuigi koos rahvaga kadunud kultuurist kõnelevad sajad muistised ja mälestised. Alandus ja türklaste poolt kogetud vägivald püsib aga kreeklaste mälus tänini värskena, mida kinnitab tõsiasi, et suhteliselt hiljuti, 1998. aastal

võttis Kreeka Parlament vastu otsuse nimetada 14. september Väike-Aasia kreeklaste genotsiidi rahvuslikuks mälestuspäevaks¹⁴.

Ilías Venéziis, kodanikunimega Ilías Méllis sündis 4. märtsil 1904 Aivalis, Väike-Aasias ja suri 1973. aastal Ateenas. Kirjanik sündis põlisesse maaharijate perekonda, kes oli Väike-Aasiasse elama asunud pärast Kreeka iseseisvumist Türgi ikke alt 1821. aastal. Esimest korda tuli perekonnal kodumaa maha jätta 1914. aastal, kui türklased I Maailmasõja algusega asusid rakendama genotsiidi poliitikat kõigi riigis elavate vähemusrahvuste, kaasa arvatud armeenlaste ja kreeklaste suhtes. Suurem osa Melliste kaheksalapselisest perekonnast põgenes Mytilini (Lesbose) saarele, isa ja õde Agapi jäid kodulinna Aivalisse. Esimene pagulaspõlv kujunes lapseas kirjanikule raskeks, kõrvuti põhihariduse omandamisega oli ta sunnitud perekonna ülalpidamiseks öösiti töötama pagaritöökojas. Perekonda tabasid mitmed katsumused, kirjaniku armastatud vanaema ja õde Artemis, kes on „Aioolia maas“ ühe keskse tegelase prototüüp, sureb saarel epideemilisse Hispaania grippi. Aivalisse pöörduti tagasi koos I Maailmasõja lõpuga 1919. aastal, kus Venéziis lõpetas gümnaasiumi. 1922. aastal tõmmatakse Venéziise perekond taas paguluse keerisesse, seekord lahkutakse kodumaalt lõplikult ja asutakse taas Mytilinile. Enne pagulusse lahkumist vangistatakse 18-aastane Ilías türklaste poolt ühes ligi kolme tuhande kreeklasega ning saadetakse septembris 1922 sunnitöölaagrisse, kus ta vabaneb pärast neljateistkuist vangistust. Nendest kolmest tuhandest kreeklasest õnnestub ellu jääda ja vabaneda vaid kahekümne kolmel mehel, nende seas Ilíasel, kes taasühineb perekonnaga novembris 1923.

1926. aastal asub Venéziis tööle Kreeka Riikliku Panga Mytilini harukontorisse, pangaametniku leiba teenib kirjanik kuni pensionile asumiseni 1959. aastal.

Sõbrunenud Aioolia koolkonna ühe nimeka esindaja, samuti Väike-Aasiast pärit Strátis Mirivilisega (1892–1989), saab temas kohaliku kirjanike grupi „Lesbose kevad“ (*Lesviakí Aniksi*) liige ning saavad alguse tema esimesed kirjanduslikud katsetused. 1927. aastal märgitakse ära tema jutustus „Surm“, 1931. aastal näeb trükivalgust 26-aastase kirjaniku esimene romaan „Number 31328“ (*To nóμepo 31328*), realistlik ja ängistav autobiograafiline kirjeldus vangistusest Türgi sunnitöölaagris, mille esimene osa oli eelnevalt ilmunud saare ajalehes „*Kambána*“.

1932. aastal asub Venéziis elama Ateenasse, kus temast kujunes 1930. aastate põlvkonna üks tähelepanuväärsemaid esindajaid. Järjestikku ilmuvad romaanid toovad kirjanikule kiiresti ülemaalse tuntuse, tema teoseid antakse korduvalt uuesti välja sellisel

¹⁴ Vt <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=354558>

määral ja ulatuses, mis on Kreeka tingimustes esmakordne. Kirjaniku järgmine romaan, hoopis erineva keelega „Rahu“ (*Γαλήνη*, 1939) kirjeldab pagulaste kohanemisküsimusi oma emamaal ning selles ilmneb märksa suuremal määral kui esimeses romaanis kirjanikule omane lüürism ja tugev loodustunnetus.

Üürrike rahuperiood kahe maailmasõja vahel aga sai peagi läbi ning Saksa okupatsioon tõi kirjanikule kaasa uue katsumuse. Ta vangistati Saksa võimude poolt 27.10.1943 süüdistatuna võimudevastases kihutustöös, mille tagajärjel ohustas teda reaalne oht karistuseks hukkamise läbi. Kreeka intelligentsi nõudmisel kirjanik siiski vabastati. See sündmus inspireeris tema hilisemat näidendit „Blokki C“ (*Block C*), mis suure menuga esietendus Kreeka Rahvusteatri 1946. aastal. 1943. aastal nägi trükivalgust kirjaniku menukaim teos, käesoleva uurimuse teemaks olev „Aioolia maa“ (*Αιολική Γη*), mis kujunes läbimurdeliseks teoseks veel seetõttu, et oli esimene Teise Maailmasõja-järgne uus kreeka kirjandusteos, mis pälvis rahvusvahelisel tasandil kriitikute tähelepanu ja kiitvaid hinnanguid. Romaani on alates 1946. aastast tõlgitud paljudesse keeltesse, see võeti kriitikute poolt hästi vastu ja kujunes kreeka ilukirjanduse lipulaevaks väljaspool Kreekat. 1956. aastal ilmub tema järjekorras neljas ja viimane romaan „Ookean“ (*Ωκεανός*). Alates 1957. aastast oli Venézi Ateenas Akadeemia liige.

Veel pärineb Venézi sulest rida jutustusi nn „Egeus“ (*Αιγαίο*, 1941), „Tuuled“ (*Άνεμοι*, 1944), „Sõja tund“ (*Ωρα Πολέμου*, 1946), „Arhipelaag“ (*Αρχιπέλαγος*, 1969), lisaks reisikirjad ja kuuldemängud, kolm populariseerivat ajalooramatut (nn peapiiskop Damaskinose biograafia, Kreeka Riikliku Panga kroonika) ning mitmed reisikirjad.

1.3.3 Romaan „Aioolia maa“

„Aioolia maa“ on mitmes mõttes tähelepanuväärne proosateos Kreeka uuemas ilukirjanduses, mida õigusega peetakse Ilias Venézi kõige olulisemaks teoseks. Venézi ise on nimetanud kolme järjestikku ilmunud autobiograafiliste sugemetega romaani – „Number 31328“ (1932), „Rahu“ (1939) ja „Aioolia maa“ (1943) – Väike-Aasia triloogiaks ning tõepoolest peegeldab igaüks neist eri viisil Väike-Aasia katastroofi. Esimene räägib karmidest laagrikogemustest, teine pagulaste kohanemisküsimustest emamaal ja kolmas maalib lugeja silmade ette kujundliku pildi kreeklaste õnnelikult elust enne katastroofi.

Romaani „Number 31328“ aluseks on kirjaniku enda laagrikogemus, romaani pealkirja aluseks olnud number oli ühtlasi talle eraldatud number vangilaagris. Romaanis põimuvad ühte vangi traumeerivad kogemused, surmahirm ja mure homse päeva ees. Romaani väljenduslaad on lihtlauseline ja napp, kirjanik otsekui püüab distantseeruda raskest teemast.

Triloogia kaks järgmist romaani sarnanevad omavahel märksa rohkem nii temaatikalt kui keelelt. „Rahus“ kirjeldatakse ühe töölisklassi kuuluva perekonna püüdeid kohaneda uuel kodumaal, mis millegi poolest ei sarnane eelmise kodumaaga. Pealegi tuleb vastamisi seista põliselanike võõristuse ja vaenulikkusega. Selline kontekst annab romaani pealkirjale pigem iroonilise värvingu. „Aioolia maas“ on põgenemine idealiseeritud minevikku veelgi ilmsem, romaan viib meid Kimindenia mägedesse Väike-Aasias, kus peategelane väike Petros ja tema neli õde elavad paradiislikus maailmas, kus tegelikkus põimub unistustega, kuni vääramatult lähenev sõda seab neid vastamisi karmi tõelisusega. Romaan lõppeb perekonna lahkumisega oma armastatud kodupaigast.

Lawrence Durrell märgib oma eessõnas ingliskeelsele väljaandele 1950. aastast:

„Venézise romaan on poeetiline visand elust, nii nagu see oli kunagi Kimindenia, enne kui toimus paradiisist väljaajamine. Ometi ei muutunud see kunagi sentimentaalseks kroonikaks ega lange ka kunagi halisemisse. Tugev liigutus, mille need meenutused esile kutsuvad, tuleb ehk rahu täiest sügavusest. Valu ei ole kunagi silmnähtav – see tuleb raamatu ilust, ning annab sügavama ja rikkama värvi tegelastele ning sündmustele.“ (AM: 284)

Eessõnas „Aioolia maa“ 48. väljaandele märgib Kreeka literaat Dimítris Daskalópulos, et romaani valmimises Saksa okupatsiooni aastatel võib näha kirjaniku reaktsiooni toonasele keerukale perioodile Kreeka ajaloos. Ehk oli idealiseeritud mineviku teemade poole pöördudes raskusi ja katsumusi kergem taluda, oletab ta. Samal ajal ei peaks sellist lähenemist mõistma kui minevikku põgenemist elu kibeda reaalsuse eest vaid pigem oleviku muinasjutulise ilustamisena (Daskalópulos:9). Daskalópulos märgib ka, et oma erakirjas talle mainis Venézi, et raamatu kirjutamine pakkus talle lohutust, sest ta oli arvestanud võimalusega, et tema elu jõuab peagi lõpule. Meenutagem, et just 1943. aasta oli Venézise jaoks kriitiline, ta viibis Saksa okupatsioonivõimude käsul vanglas surmamõistetute osakonnas ning pääses hukkamisest vaid tänu oma sõprade ja Kreeka intelligentsi ühistele pingutustele. Raamatu esmailumise vaid mõni kuu pärast vangistusest vabanemist

detsembris 1943 oli kui pitsar tema vabastamisotsusele ja katsumuste lõpetus, millest inspireerituna valmis näidend „Blokki C“ (*Ibid.*:10).

Aioolia maa esmailumise järel heitsid mõned kriitikud, nt Vassilis Laúdras Venézisele ette eepika ja heroilisuse puudumist romaanis, kuigi hiljem on märgitud, et tasakaalustatud lüristm ning eepilisusest hoidumine oli kirjanikul taotluslik.

Daskalópulos näeb „Aioolia maa“ tegelasi arhetüüpsete kangelasena. Sellised on nimategelase auväärsed vanavanemad, rõõvel Andonis Pagidas, ustavuse ja kartmatuse etalon noor kütt, mitmed värvikaid karakterid, keda sunnib tegutsema kirg millegi tabamatu järele ja kes oma püüdlustes on määratud läbikukkumisele. Mitte kordagi kujuta kirjanik neid tihti veidraid inimtüüpe karikatuurselt, vaid vastupidi, erakordse soojuse ja inimlikkusega (*Ibid.*:11).

Arhetüüpsed kangelased ja müütilised jutustused loovad tausta kirjeldusele lastest, kelle hulgast tõuseb minategelasena esile 10-aastane poiss. Tema silme ees rulluvad lahti tihti uskumatud sündmused, milles tegelikkus põimub muinasjutuga. Kirjanikul on õnnestunud luua tasakaalustatud sünergia lapse maailmanägemisest, mis tihti põrkub täiskasvanute julma maailmaga. Samas on ilmne, et kõik loodud tegelaskujud lepivad antiikdraamade eeskujul oma saatusega, tahtmata vastuollu minna jumaliku maailmakorraga. See, kes korra vastu eksib, toob kaasa hukatuse mitte ainult endale vaid tervele kogukonnale. Nii juhtub, kui noor kütt otsustab tappa emakaru, et tuua karupoeg kingituseks ebamaisele Dorisele, kes meenutab jahijumalannat Artemist, ohverdades seetõttu oma elu. See jumalikku korda eirav teguviis on ühtlasi Kimindenia mägede jalamil asunud maise paradiisi lõpu alguseks.

Kuid mitte ainult inimesed ei ole romaani peategelasteks, sama olulist rolli mängib romaanis loodus: maa, puud, mäed, meri ja erinevad loomad nagu metssead ja kilpkonnad, hobused ja kaamelid, šaakalid ja kotkad, maa sees ja peal roomavad ussikesed ning karud (Daskalópulos:11–12). Näeme, et romaani läbiv lüüriline metafoorsus ja kujundlikkus iseloomustab kogu kirjaniku stiili, nagu ka teatud panteism, elutu maailma hingestamine ja elustamine, kus omavahel ja inimesega kõnelevad nii meri ja mäed, puud ja taimed, erinevad linnud ja loomad.

Peale harukordse kujundlikkuse, lüristmi ja panteistliku käsitlemise ilmestavad romaani jõulised vastandumised. Laste tunded ja fantaasiad vastanduvad täiskasvanute igapäevase elu toorusele ja barbaarsusele, rahu ja kord Kimindenia mäe jalamil asuvas talus rõõvlite julmale eluviisile, looduse imeline rahu ja küllus inimeste kõikehõlmavale anastamistahetele. Pariisi Kaunite Kunstide Akadeemia president Pierre Amandry on öelnud „Aioolia maast“ järgmist:

„Aioolia maa“ väljenduslaad on elav ja maaliline. Jutud Lazosest, Alist ja Garbisest on otsekui jõulise kohaliku värvinguga, ehkki küll väga delikaatsete pintsililöökidega maalitud idamaised muinasjutud. Siin ei leidu pealiskaudset eksootikat, pigem vastupidi. /.../ Mitmed raamatus esitatud/ uskumused ja traditsioonid pärinevad kristlusest, teised aga islamimaailmast. Taas on Kreeka ja Ida kohtunud nendel Väike-Aasia randadel, teineteisega läbi põimunud ning väga tabavalt on Angelos Sikeliános nimetanud kirjanikku Joonia traditsioonide hoidjaks. On tõepoolest imetlusväärne, et sellel maal, mis on paganlikust, kristlikust ja islami traditsioonist läbi imbunud, suudab üks 20. sajandi kirjanik ilma igasuguse vaevata taastada Homeroose eeposte lihtsa keele, millega mööduv rändur peab rahuldama oma võõrustajate uudishimu, nagu ka arhailise draama raputava viisi, kuidas Saatuse poolt hüljatud rahvahulk leinab taga oma kaotatud õnne.“ (AM:26)

Millisena on kujutatud kreeklaste ja türklaste suhteid selles nostalgilises paradiisis? Kuigi võiks arvata, et türklasi kui ajalooliste piiride taastamist ihkava Kreeka põlisvaenlaseid on romaanis kujutatud üdini mustades värvides, ei ole see päris nii. Siinkohal tuleb nõustuda Kaarina Reinuga, kes tähendab, et kõik kolm Kalle Kasemaa uskreeka keelest eestindatud Väike-Aasia katastroofist kõnelevat raamatut – Prevelakise „Ühe linna kroonika“, Sotiriu „Verega joodetud maa“ ja „Aioolia maa“ – kõnelevad ühest: kuidas harmooniliselt kooseksisteeriva kreeka ja türki maailma nii arhitektuuri, kombestiku kui inimsuhete tasandil hävitab brutaalselt sõda. (Rein 2008:115). Sellega saab Venézise romaan veel ühe, patsifistliku mõõtme.

„Aioolia maad“ on tõlgitud 34 eri keelde, sealhulgas inglise, prantsuse, saksa, soome, itaalia, norra, rumeenia, vene, flaami, tsehhi, horvaadi, bulgaaria, hispaania, rootsi, sloveenia, eesti jt keeltesse.

Kaarina Rein on märkinud, et tõlkija Kalle Kasemaa peab „Aioolia maad“ oma uskreeka keelest vahendatud raamatutest kõige hingelähedasemaks (Rein 2008:109).

Teose lõppsõnas annab tõlkija lühikese kuid põhjaliku ülevaate kirjanikust, teose saamisloost ja teose aluseks jäänud ajaloolise sündmuse, Väike-Aasia katastroofi tagamaadest. Arvan, et selline tutvustus on väga tänuväärne, sest aitab lugejale kaugeks jäävat kultuurikonteksti lähemale tuua ning avardab üldiselt lugeja kultuurilisi teadmisi.

2 METAFOORIDEST JA NENDE TÕLKIMISEST

2.1 Metafoori mõistest

Tänapäeva keeleteaduses defineeritakse metafoori kui keele mehhanismi, mis väljendub sõna või väljendi kasutuses. See sõna või väljend tähistab teatud esemete või nähtuste jm klassi, et iseloomustada või nimetada teise klassi kuuluvat objekti, või nimetada teise klassi objekte analoogia põhimõttel. Sõna või väljendit kasutatakse uudses sarnasuse või analoogia alusel ülekantud tähenduses, tegu on varjatud võrdlusega (Erelt: L45).

Mõtlemise ja keele vahendina on metafoori rolliks abstraktseid mõisteid või nähtusi piiritleda, täpsustada ja konkretiseerida. Metafoori liigid on personifitseerimine ehk isikustamine – elusa olendi, harilikult inimese omaduste ja võimete omistamine asjadele või nähtustele; allegooria ehk mõistukuju – abstraktse mõiste kujutus konkreetse kaudu ning sümbol ehk võrdkuju – üldist ja abstraktset väljendav ja tähistav üksik ja konkreetne, üldist elustav meeleline kujund. Igal juhul on selge, et metafoor on üks tähtsamaid kujundliku keele võtteid, mis loob sõnale või sõnalisele üksusele uue, ülekantud tähenduse. Siin ei saa alahinnata nii konteksti kui ka sarnasuse astet: sõna uue tähenduse tekkimise aluseks on sarnasuse printsiip.

Tõlkija jaoks on omakorda märgilise tähendusega tõsiasi, et metafoor on kreekakeelne termin, mis tähendab ülekannet (kr.k. *μεταφορά* – ülekanne, üleviimine) ja on sellega väga lähedane ladinakeelsele terminile *translatio*, mis teeb metafoorist tõlkimise enda metafoori (Anne Lange 2008: 44).

2.1.1 Metafoor klassikalises retoorikas

Selleks, et paremini mõista sidet kaasaegsete metafooriteooriate, rohkete metafooride tõlketeooriate ning algse metafoorikäsitluse vahel, annan järgnevalt lühiülevaate metafoori mõiste tekkest klassikalises retoorikas e kõnekunstis. Pealegi näeme edaspidi, et Aristotelese varane metafoorikäsitlus on inspireerinud nii traditsioonilisi kui ka kaasaegseid metafooriteooriaid. Nagu hiljem tõdeme, on just 20. sajandil metafoori aristotelliku käsitlusviisi juurde korduvalt tagasi pöördutud.

Mõiste metafoor kui *terminus tehnicus* ilmub klassikalisse retoorikasse juba 4. saj eKr. Juri Lotmani sõnul on retoorika eelkõige antiik- ja keskaja kirjandusteooria termin, mis avaneb kolme vastanduse süsteemis. Esimene vastandus on poeetika *versus* retoorika, mille puhul eristatakse retoorikat proosakõnekunstina poeetikast ehk luulekõnekunstist. Teise vastandusena esineb ilustamata, loomulik kõne kunstipärasele, ilustatud, kirjanduslikule kõnele, mis avab retoorikat ilukõne-, eelkõige oraatorikunstina. Kolmandaks suhtestatakse retoorikat hermeneutikaga, s.o teadusega teksti loomisest ja tõlgendamisest, mis käsitleb retoorikat reeglite kogumina, kui teksti sünnimehhanismi. Et retoorikaõpetus oli õpetus kõnekunstist, oli see määratud kõnelejale, mitte kuulajale, tekstide loojate õpetatud auditooriumile, mitte massidele, kellele neid tekste esitati (Lotman 1991: 217).

Antiikaegse metafoori mõiste esineb esmakordselt Isokratese 9. kõnes „Euagoras“ (p.6), milles omavahel vastandatakse poeetika ja retoorika ehk luule- ja proosakõnekunsti väljendusvahendeid. Varasest metafoorikäsitlest selgub, et metafoori peeti keele varieeringuks, mis kaugendab kunstipärast kõnet igapäevasest keelepruugist, mistõttu sobib seda kasutada pigem poeetikas kui retoorikas. Seega kuulus metafoori koos harjumuspäratute sõnade ja neologismidega poeetika väljendusvahendite hulka. Tegu on keeleerisusega, mida kohtab nime e sõna tasandil, kust see edaspidi liikus troopide hulka (Athanasíadu 2003: 8).

Märksa olulisem, täiustatum ja ka suurema mõjuga oli Aristotelese (384–322 eKr) metafooriteooria, mille süstemaatilisemat käsitlemist võib leida tema teostes „Poesia“ („Περὶ Ποιητικῆς“, u 360 eKr) ja „Retoorika“ („Ῥητορικῆ“, u 355 eKr). Just tema metafoorikäsitlust kasutasid ja arendasid edasi hilisemad retoorikakoolkonnad.

Aristotelese metafooriteooria aluseks on dihhotoomne suhtumine sõnasse kui keelisesse üksusesse (vt Bekker 1457b2). Ta liigitab sõnu ühesteks ja mitmetähenduslikeks, keelele omasteks või võõrasteks, levinud või harjumuspäratuteks. Metafoor kuulub kindlalt mitmetähenduslike/võõraste /harjumuspäratute sõnade valdkonda.

Aristoteles defineerib metafoori kui nelja liiki sõna ülekannet:

Μεταφορὰ δὲ ἐστὶν ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορὰ ἢ ἀπὸ τοῦ γένους ἐπὶ εἶδος ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἐπὶ τὸ γένος ἢ ἀπὸ τοῦ εἶδους ἐπὶ εἶδος ἢ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

(„Ülekanne on võõra nime kandmine kas soo mõistelt liigile, liigilt soo mõistele, liigilt liigile või taolisuse põhjal.“ (Poeetika XXII 1457b6)

Kõige õnnestunumaks peab Aristoteles ülekannet analoogia põhimõttel (Athanasíadu 2003: 12).

Eeltoodud ülekande viisid rühmituad kolme kategooriasse:

1) stilistiline ülekanne: metafoor kui kõrvalekalle sobitub kõnesse, mis erineb nii igapäevasest keelepruugist kui ka teaduskeelest, olles samaaegselt mõõduka kirjanduslikkuse tunnuseks. Mõõduka seetõttu, et ka igapäevane keel on täis üldkasutatavaid metafoore.

2) gnostiline ülekanne: metafooriga luuakse uus pilt ühest ja samast maailmast, avastades asjade varjatud sarnasused. Õnnestunud metafoori loomise oskus on Aristotelese järgi loomupärase ande, isegi geniaalsuse väljenduseks: „...see on loomupärase ande tunnus, sest nimesid hästi üle kanda tähendab näha sarnasust.“ (Poeetika XXII 1459a 6-8)

3) tundeline ülekanne. Metafoorne kõne loob vastuvõtjas meelehead, sest ootamatu keelekujund ehmatab ja üllatab, olles samaaegselt õpetlik. Tundeline ülekanne loob elavaid kujundeid, hingestades sellisel viisil hingetut (Athanasíadu 2003: 11).

Athanasíadu võtab Aristotelese metafooriteooria peamised teesid järgmiselt kokku:

1. Metafoori kandja on leksikaalse üksusena nimi ehk sõna.
2. Metafoori näol on tegemist asendusega, milles algne sõna asendatakse teise sõnaga, ajendiks algse ja metafoorse sõna tähenduslik sarnasus.
3. Metafoorse sõna kuulumine põhisõna kõrvalsfääridesse tingib ka metafoorse väljenduse kõrvalekalde tavapärasest keelekasutusest. Kõrvalekalde määr sõltub põhisõna ja metafoorse sõna analoogiast: metafoor töötab seda julgemalt ja omapärasemalt, mida kaugemaks jääb metafoor algsest sõnast (Athanasíadu 2003: 11)

Antiikautoritest sai Aristotelese metafooriteooria jätkajaks vanarooma filosoof Cicero (106–43 eKr), kelle retoorikaalastest teostest tuntuim „De oratore“ analüüsib metafoori põhjalikumalt. Sarnaselt Aristotelesele esitab Cicero metafoori kõrvuti uudissõnade ja harvaesinevate sõnadega. Nende kolme sõnatüübi abil on võimalik ilustatud kõne elavdada ja kaunistada, tõstes selle kõrgemale ilustamata ühemõttelisest kõnest. Cicero näeb metafooris lühikest ühesõnalist võrdlust, mis esmalt võeti kasutusele sobivate sõnade puudumisel, seejärel aga kunstipärasele kõnele sära lisamiseks. Metafoor asetatakse kohale, kuhu see päriselt ei kuulu – kui seda mõistetakse, siis pakub see kuulajale rõõmu, kui aga sarnasust ei leidu, jäetakse see kõrvale (Cicero, *De Oratore* III, XXXVIII, 155, viidatud Kentrotis 1996:346 järgi). Vähesel määral tegeleb metafooriga Quintilianus (35–96 pKr) teostes „Institutio Oratoria“ (u 93 pKr) ja „Rhetorica ad Herennium“ (u 86 pKr), kelle käsitluses esineb nelja tüüpi metafoore, mis liigituvad elutu objekti/elusolendi kõrvutamise alusel.

Sarnaselt Cicerole nendib ta, et metafoori koht on poeesias, kuigi võimalik on ka selle ettevaatlik kasutamine ilukõnes (*Ibid.*). Kui Cicero kasutab ülekande terminina *translatio*’t, siis Quintilianusel pöördub tagasi termini *metaphora* juurde.

Alatest keskajast leidub retoorikaõpetuse raames vähe sama kaalukaid metafoorikäsitusi kui antiigis ja Vana-Roomas. Keskaja kristlik vaimsus pidas metafoorset keelt sobivaimaks Jumalast kõneledes ja nii asendus metafooride mõtestamine pigem nende praktilise kasutamisega kirjalike tekstide valdkonnas. Aquino Thomas (1225–1274) pühendab metafoorile lühikese lõigu teoses „Summa Theologiae“, 18. sajandist võib nimetada G. B. Vico traktaati „La scienza nuova“ (1725) ja J. G. Herderi „Abhandlung über den Ursprung der Sprache“ (1772). Ka 19. sajandi romantiline proosa ja poeesia on metafoorsusest tulvil, kuid teoreetilisi käsitusi leidub vaid üksikuid (nt Nietzchel) (Kentrótis 1996: 324).

2.1.2 Lühüülevaade 20. sajandi metafooriteooriatest

Nii ongi paradoksaalne, et kuigi metafoori sünni ulatub kaugemale ajalukku, hakati metafooriga teoreetilisel tasandil intensiivsemalt tegelema alles 20. sajandi keskel. Üks esimesi oli filosoofiadoktor Max Black (1909–1988) kes jäi oma metafooriteoorias sarnaselt paljudele järgnevatele autoritele truuks Aristotelese pärandile, liigitades metafoore dihhotoomselt. Ta postuleerib metafooride jaotuse elus ja surnud metafoorideks (Black: 25) ning lisab: „Surnud metafoor ei ole õieti enam metafoor, vaid pelk väljend, milles ei leidu metafoorset tähendust” (*Ibid.*), jätkates järgmise metafooride klassifikatsiooniga: kauged metafoorid (*extinct metaphors*) – need on sõnad, mille metafoorsusest tavakeele kasutaja ei ole teadlik (nt „lihas“, mille ladinakeelne nimetus *musculus* tähendab hiirt), 2. uinuvad metafoorid (*dormant metaphors*), mille algtähendust on võimalik lihtsalt tuvastada, kuigi see ei mõjuta sõna kasutamist (nt *sild*, *side*), 3. aktiivsed metafoorid (*active metaphors*) on metafoorid, mille kujundlikkus on säilinud ja koheselt mõistetav (*Ibid.*:31).

Blacki edasine klassifikatsioon hõlmab viimast, aktiivset metafoori, mis tema sõnul jaotub empaatiliseks metafooriks (*emphatic metaphor*), mille „...tegija ei luba varieerida ega asendada kasutusel olevaid sõnu” ning resonantseks metafooriks (*resonant metaphor*), mida iseloomustab „...kõrgel tasandil mitmetähenduslik keerukus” (*Ibid.*:36). Markeeritud resonantsusega metafoore nimetab Black veel tugevaks metafooriks (*strong metaphor*), seevastu madala resonantsusega metafoori nõrgaks metafooriks (*weak metaphor*)(*Ibid.*).

Üldjoontes jääb ka edaspidistes teooriates prevaleerima metafooride dihhotoomne jaotus ja on selge, et eri autoritel leidub erinevaid metafoorikäsitusi, mis kõik pakuvad välja hulganisti viise metafooride liigitamiseks ning kõiki neid ei ole plaanis ega ei jõuakski välja tuua. Seepärast tooksin esile ühe viimastest ja populaarsematest, nimelt kognitiivse lingvistika põhimõtetele tugineva metafoorikäsitluse. Haldur Õim on nentunud, et kognitiivne keeleteadus on saavutanud staatuse, kus ta sunnib teisi suundi oma lähenemise ja tulemustega kohanema ja mängib nõ eestvedavat rolli (Õim, Tragel 2007:102). Kognitiivse keeleteaduse kujunemisel pikemalt peatumata nimetaks, et see suund on tekkinud 1970. aastatel USA läänerranniku ülikoolides (San Diego, Berkeleys) ning 30 aastaga tõusnud juhtivaks suunaks maailma ja ka eesti keeleteaduses (*Ibid.*:103). Metafoorikäsitluse seisukohalt on huvitav see, et kognitiivne semantika, mis pöörab eelkõige tähelepanu keeles avaldunud semantilise struktuuri ning inimese kogemuste ja mõistesüsteemi vahelistele suhetele, tegeleb üsna laialdaselt metafooriteemaatikaga, esitades täiesti uue, kontseptuaalse metafoori mõiste.

Kognitiivse suuna keeleteadlaste jaoks on keel pilt selle kohta, kuidas inimene maailmas juhtub ja olevast kategoriseerib, mõtestab ja konstrueerib ehk keelelisse vormi paneb. Kognitiivne keeleteadus on seadnud eesmärgiks kirjeldada ja seletada igasuguste keelenähtuste olemust. Seletusi otsitakse seejuures konkreetse uuritava nähtuse jaoks kõige paremini sobivatest taustsüsteemidest. Keele kirjeldamisel ja seletamisel peetakse oluliseks inimese kognitiivseid võimeid nagu oskust ja võimet võrrelda, tähele panna, aga ka inimese teadmisi asja kohta. Neist eeldustest lähtuvad kognitiivse keeleteaduse põhiteesid: mõisteline struktuur on kehastatud, semantiline struktuur on mõisteline struktuur, tähenduse esitus on entsüklopeediline ja tähenduse konstrueerimine on mõistestus (*Ibid.*: 104).

Mark Johnson ja George Lakoff tõid kognitiivsesse keeleteadusesse kujundiskeemidel põhineva mõistemetafooriteooria, millest sai kiiresti arenev suund. 1980. aastal ilmus metafooriteooria tähtteos „Metafoorid, millega me elame“ („*Metaphors we live by*“). Nende teooria erineb varasematest käsitlustest põhiliselt selle poolest, et rõhuasetus on mõtlemisel, mitte keelel ning ka metafoorsust peetakse mõtlemisega seotud nähtuseks. Autorid väidavad, et keel on mõistetevahelise suhete omadus, millesse inimõistus loob süsteemi (*Ibid.*:105). Sellele hoopis uudsele seisukohale tuginedes leiti uudsed analüüsivahendid nt tekstianalüüsi läbiviimiseks, kuid nende käsitlemine ei jää käesoleva töö raamidesse.

Kognitiivne metafooriteooria käsitleb metafoori loomuliku ja olulise osana mitte ainult inimkeeles vaid ka mõtlemises. Metafoori ei nähta enam mitte retoorikas ja ilukirjanduses ilmunud veidra erandina, vaid igapäevase kõnekeele lahutamatu osana. Eeldatakse, et inimene kujundab oma maailmapildi mõisteid omavahel võrreldes ja kirjeldades nähtusi võrdluste

kaudu. Sarnaselt Aristotelesele leiavad kognitivistid, et õnnestunud metafoori eelduseks on võrreldavate objektide või nähtuste piisav sarnasus, mis muudab analoogiate leidmise võimalikuks.

Põhitähelepanu pöörati nüüd surnud e kinnismetafooridele, mida kognitivistid nimetasid konventsionaalseteks metafoorideks. Uus on ka kontseptuaalse e mõistemetafoori mõiste.

Mõistemetafoor esitab kujundlikult abstraktseid mõisteid, nagu elu, armastus või surm ning kasutab ühtlasi ühe tunnetusvaldkonna kogemust teise tunnetusvaldkonna konteptualiseerimiseks (Rohtlaan 2006: 628). Sellistele klassikalistele primaarsetele mõistemetafooridele nagu *AEG ON RUUM*, *ELU ON TEEKOND*, *ÕNNELIK ON ÜLES*, *KURB ON ALLA* saab ehitada arvukaid järgnevaid metafoorseid ülekandeid, mille abil kõneldakse ajast ruumi kategooriais ja terminites, elust teekonna terminites (*Ibid.*).

Kuigi kognitiivne semantika on endiselt populaarsuse lainearjal, on seda ka kritiseeritud. Nii on arvatud, et selle mõisted ja struktuurid, nn kujundskeemid on liiga „sügavad“ selles mõttes, et on inimmõtlemises osalevad struktuurid, mis iseenesest ei vajagi keelelist väljendust, vaid võivad olla nt tegevuste planeerimise aluseks. Kui tahta neid keelega siduda ja keele seisukohalt käsitleda, siis tuleb leida see lüli, mis lubaks mõistelist struktuuri keelesemantilise struktuurina realiseeruda. Selleks on püütud edaspidi ühendada kognitiivset semantikat funktsionaalse keeleteaduse vahenditega (Õim, Tragel 2007:114).

2.2 Metafooride tõlgitavusest ja tõlkimatusest

Samal ajal kui metafoori definitsioonid erinevad sajanditi ja kultuuriti, jääb suhtumises metafooridesse domineerima Aristotelese dihhotoomia. Seetõttu on ka loomulik, et metafooride tõlkimist käsitletakse tõlketeoorias pigem keeruka või probleemse kui lihtsa ülesandena. Enam asuti sellega tegelema 20. sajandi lõpukümnenditel, mil tõlketeooria esmalt keeleteaduse alldistsipliinina, pisut hiljem iseseisvalt kujunema hakkas, omandades kontseptsioone ja meetodeid muuhulgas teksti-, sotsio- ja psühholingvistikalt, pragmaatikalt, võrdlevalt keeleteaduselt ja mujalt. On üsna selge, et need lähenemisviisid, mis on kesksed ja olulised keeleteaduses, on saanud tähenduslikuks ka tõlketeoorias. Nii on tõlkija käsutuses ühtse teooria asemel hulk erinevaid lähenemisi, millest iga keskendub tõlkimise spetsiifilistele

aspektidele, jälgib tõlkeprotsessi tulemit spetsiifilisest vaatenurgast ning kasutab oma terminoloogiat ja uurimismeetodeid (Schäffner 2004:1254).

Seega on metafoori tõlkimist käsitletud küllalt laialdaselt just viimaste aastakümnete tõlketeoorias. Lähemalt on metafooride tõlgitavuse küsimusega on tegelenud muuhulgas sellised tõlketeoreetikud nagu Eugene Nida, Menachem Dagut, Raymond van den Broeck ja Peter Newmark.

Kõige laiemas mõttes püstitatakse kaks küsimust: kas metafoore on üldse võimalik tõlkida ja kui on, siis millised on metafoori tõlkimiseks kõige sobivamad tõlkemeetodid. Välja on pakutud mitmeid erinevaid tõlkeprotseduure nii normatiivse kui deskriptiivse lähenemise raames. Kõigi nende käsitluste puhul tuginetakse valdavalt arusaamale, et metafoor on kõnekujund, mida tuleb asendada teise kõnekujundiga ning mille peamine eesmärk on teksti stilistiline täiustamine. Tähelestatud on ka seda, et metafoor võib kujuneda tõlkeprobleemiks veel seetõttu, et ülekannet ühest keelest ja kultuurist teise takistavad lingvistilised ja kultuurilised erinevused, mille osas on omakorda asutud lahendusi otsima eeltoodud kognitiivse keeleteaduse mudelite kaudu (Schäffner 2004: 1253). On arvatud, et kontseptuaalse metafoori mõiste pakub teistmoodi võimaluse metafooride tõlkimiseks, sest metafoori tõlgitavus ei ole enam nii otseseks küsimuseks, kui seda vaadelda lähte ja sihtkultuuride kontseptuaalsel tasandil.

2.2.1 Eugene Nida

Eugene Nida on üks varasemaid tõlketeoreetikuid, kes üldse metafooride tõlgitavuse küsimusele tähelepanu juhtis, käsitledes seda probleemi oma 1960.–70. aastatel esitatud tõlkeekvivalentsiteooriast lähtuvalt. Nida on üks neist tõlketeoreetikutest, kes defineerib tõlget ekvivalentse suhte kaudu, tuues sisse dünaamilise (*dynamic equivalence*) ja formaalse ekvivalentsuse (*formal equivalence*) mõisted. Nida järgi tähistab esimene tõlkeliiki, kus lähteteksti sõnum on kantud üle sihtkeelde nii, et see loob sihtteksti lugejas põhimõtteliselt sama emotsiooni ja reaktsiooni mis originaaltekstis. Seega keskendub dünaamilise ekvivalentsuse põhimõte lähte- ja sihtkeele dünaamilistele suhetele, püüeldes lihtsa ja loomuliku väljenduslaadi poole sihtkeeles (Nida 1964: 129).

Formaalne ekvivalentsus seevastu – vastupidiselt eelmisele – rõhutab edastatud sõnumi enda sisu ja vormi ja püüdleb selle poole, et lähteteksti elemendid oleksid võimalikult täpses vastavuses sihtkeele elementidega, nn lause lausega ja sõna sõnaga.

Metafooride tõlkimisel kuulub Nida metafooride tõlkimatust pooldavate tõlketeoreetikute hulka, kohati seades küsimuse alla metafooride tõlkimise võimaluse üldse. Nida lähtub arvamusest, et keeled ei ole omavahel identsed, seega on võimatu, et tõlkimisel saavutataks lähte- ja sihttekstide vahel absoluutne vastavus eelkõige detailide osas, seega soovib ta metafoore tõlkida pigem idioomide vm mittemetafooridena (Nida 1964:140).

2.2.2 Menachem Dagut

Mõtteid metafooride tõlkimatuse kohta leidub ka Menachem Dagut paljutsiteeritud artiklis „Can metaphor be translated“ (1976).

Daguti jaoks on metafoor „*imaginaarse sisekaemuse individuaalne sähvatus*“, keele normatiivsust eitav ja ületav loomunguline leid ning seetõttu kõrge kultuurispetsiifilise astmega. Metafoori peamine eesmärk on esteetilise mõju saavutamiseks üllatada ja šokeerida lugejaid. Daguti arvates tuleb šokiefekt ülekandes säilitada ja kui keelelised või kultuurilised faktorid seda takistavad, ei ole metafoore võimalik tõlkida. (Dagut 1976, viidatud Kentrótis 1996: 315 järgi).

Dagut liigitab metafoorid surnud e kivistunud metafoorideks, standardseteks metafoorideks ning originaalmetafoorideks. Tõlkija jaoks osutub nende seast kõige lihtsamaks esimene, st surnud metafoor, sest selle figuratiivset aspekti on nii lähte- kui sihtkeeles täielikult ignoreeritud.

Niisamuti ei tohiks Daguti arvates tõlkijale probleemi valmistada originaalmetafoorid, mis on autori isikupärase keele loomulik osa ning selle tähendust ei varjuta semantilised ülekanderaskused ega kultuuriline taust. Originaalmetafooride puhul kehtib taas Aristotelese põhjal tuletatud reegel: mida üllatavam metafoor on, seda lihtsam on tõlkijal seda lähtekeelest sihtkeelde üle kanda (*Ibid.*).

Dagut leiab aga ka veel, et metafooris peitub kõrvuti kultuuriliste ning universaalsete komponentidega ka sügav subjektiivne taust, mis teeb metafoori niivõrd unikaalseks, et selle sihtkeelde ülekandmine on raske või peaaegu võimatu. Ta nimetab seda metafoori

irratsionaalseks elemendiks, mille täiuslikuks ülekandeks oleks tõlkijal vaja luua märksa laiem struktureeritud pilt, mida tõlgitava teksti raamid ei pruugi võimaldada. Oma väidet illustreerib ta näitega heebreakeelse metafoori *ne'ekad* tõlkest inglise keelde sõnaga „bound“ e siduma. Et aga heebreakeelsed metafoorid on väga tihedalt seotud Piibli keelega ja seega kõrge kultuurispetsiifilise astmega, võib seesama metafoorne verb *ne'ekad* metafoorset tähendada: „seotud otsekui Iisak, kes viiakse ohverdusele“. Nii järeldeb Dagut:

„Et metafoori defineeritakse lähtekeeles /.../ semantiliseks uudsuseks, on selge, et sellel puudub sihtkeeles ekvivalents, sest unikaalsel ei saa olla vastet. Tõlkija siht- ja lähtekeeles kompetents aitab teda siinkohal pelgalt negatiivses mõttes, andes märku, et ekvivalentsi pole võimalik leida. Seega on vaja metafoori uuesti luua. Nii jääb peamiseks küsimuseks, kas metafoori on üldse võimalik tõlkida, või tuleb seda lihtsalt mingil uuel kujul reprodutseerida.“¹⁵

(Dagut 1976, viidatud Kentrótis:317 järgi)

Eri teooriatega tutvudes paistab silma, et suurem osa metafooritemaatikaga tegelenud tõlketeoreetikutele on ühel meelel selles, et lähtekeeles kõnekujundit ei ole alati võimalik sihtkeeles säilitada. Seda tihti põhjusel, et metafoorne kujund on lähtekeeles tundmatu või siis kaovad kõnekujundi loodud assotsiatsioonid ülekandel lähtekeeles sihtkeelde. Alates 1980. aastatest nähakse tõlkimist üha enam osana kahe kultuuri vahelisest protsessist. Tõlketeoreetikud nagu Christiane Nord või Mary Snell-Hornby on näidanud seoseid kultuuride vahelise kauguse ja teksti tõlkimisel tehtavate kultuuriliste muudatuste vahel, viimane neist on märkinud (Snell-Hornby 1988:41, viidatud Kentrótis 1996: 256 järgi):

„Teksti tõlgitavus varieerub vastavalt oma spetsiifilises kultuuris kohastumisel määrale, aga ka vastavalt kaugusele nii aja kui koha mõttes, mis eraldab lähteteksti kultuuritausta ja sihtkeeles lugejaskonda.“

¹⁵ „Since the metaphor in the SL is, by definition, a new piece of performance, a semantic novelty, it can clearly have no existing „equivalence“ in the TL: what is unique can have no counterpart. Here the translators' bilingual competence is of help to him only in the negative sense of telling him that any equivalence in this cannot be „found“ but will have to be created. The crucial question that arises is thus whether a metaphor can, strictly speaking, be translated as such, or whether it can only be reproduced in some way.“ (M. Dagut, 1976: 21-3)

Siinkohal tuleb nõustuda Juri Lotmaniga, kes on märkinud, et mistahes teksti ei saa vaadelda kui üksikut objekti, mis on kultuurist eraldiseisev nähtus (Lotman 1991: 303). See mõte iseloomustab hästi ka ka metafooride tõlkimist.

Leidub tõlketeoreetikuid, kes on välja pakkunud erinevaid tõlkemeetodeid metafoori omaduste säilitamiseks ülekandel. Järgnevalt tutvustan lähemalt Raymond van den Broeck'i ja Peter Newmarki seisukohti metafooride tõlkestrateegiast.

2.2.3 Raymond van den Broeck

Raymond van den Broeck on üks neist tõlketeoreetikutest, kes kõrvuti Newmarkiga on pakkunud välja üksikasjalikke metafooride tõlkemeetodeid. Sarnaselt Newmarkile, kes detailselt eritleb nii metafoore kui ka nende ülekandevõimalusi, rühmitab Broeck nii metafoori funktsioone kui ka tõlkestrateegiaid, kuigi viimasest märksa vabamalt, kirjeldavalt ja seletavalt.

Broeck leiab, et tõlketeoreetiku ülesandeks on ülekande hõlbustamiseks eritleda, millisel kujul metafoor esineb, millist eesmärki teenib ja kuidas see töötab. Eriti oluliseks peab ta metafoori mõju keelekasutuses (Broeck 1981:74,76). Vastavalt sellele, millisel määral on metafoorid keeles kohanenud ja institutsialiseerunud, liigitab Broeck need kolme kategooriasse.

Esimesse kuuluvad leksikaliseerunud metafoorid (*lexicalised metaphors*), mis on oma eripära kaotanud ja saanud keele käibesõnavara loomulikuks osaks, ulatudes formaatoritest (nt „selle näol on tegemist“) ja leksikaalsetest üksustest („ankrusse heitma“) idioomideni.

Teine kategooria kaasab konventsionaalseid metafoore (*conventional metaphors*), mille tähendusväli on seotud ühe kindla ajaloolise koolkonna või stiiliga.

Kolmas kategooria hõlmab isikupäraseid metafoore (*private metaphors*), mis kuuluvad kirjaniku või luuletaja eriomase keele juurde. Broeck märgib, et tihti on raske vahet teha konventsionaalsel ja isikupärasel metafooril, sest iga autor esindab teatud põlvkonda või koolkonda (Broeck 1981: 75).

Broeck peab tähtsaks metafoori funktsionaalset relevantsust, st kas selle kasutamine on vastavuses teksti kommunikatiivsusega või mitte. Nii võib teatud teksti leksikaliseerunud metafoor olla märksa relevantsem mõnest isikupärasest metafoorist, mida teksti autor on kasutanud ebateadlikult või juhuslikult (Broeck 1981: 76).

Metafoori funktsiooni osas leiab Broeck, et see võib teksti, keele ja kultuuri erineb. Ta teeb vahet loomingulisel (*creative*) ja dekoratiivsel (*decorative*) metafooril, mille iseloomustamiseks kasutab mõisteid tenor (*tenor*) ja vahend (*vehicle*). Loomingulisi metafoore, mida leidub rohkesti autorite originaalloomingus, iseloomustab tenori ja vahendi sügav side, mistõttu peaks neid sõna-sõnalt tõlkima. Samas leidub igat tüüpi tekstides, eriti tänapäevastes ajakirjandustekstides küllaga metafoore, mille kasutuse eesmärk on dekoratiivne (*Ibid.*).

Broeck pakub ka välja kolm metafooride tõlkemeetodit. Esimene on tõlkimine „sensu stricto“ (*translation sensu stricto*), mille puhul kantakse lähtekeele nii tenor kui vahend võimalikult üksüheselt sihtkeelde üle. Kui leksikaalsete metafooride puhul vahendid kattuvad, võib lähtekeele metafoorist saada idiomaatiline kõnekujund ja sellisel juhul on tegemist kujundliku tõlkimisega. Kui aga need erinevad, on sihtkeele metafoor semantiline anomaalia või julge uuendus. Broeck nimetab 'antud meetodit veel onomasioloogiliseks tõlkimiseks.

Teine meetod on asendamine (*substitution*): lähtekeele vahend asendatakse sihtkeele erineva vahendiga, kusjuures tenor jääb üldjoontes samaks. Siin kasutatakse sihtkeeles lähtekeelest erinevat tõlkevastet, et aga mõlemad vahendid jagavad ühte tenorit, võib neid käsitleda ekvivalentidena. See tõlkemeetod kannab nimetust semasioloogiline tõlkimine.

Kolmanda meetodina nimetab Broeck ülekannet parafraasi abil (*paraphrase*), mille puhul lähtekeele metafoor jõuab sihtkeelde mittemetafoorse väljendina. Sellisel juhul pole tegemist mitte tõlkevaste, vaid kommentaariga.

Siinkohal tuleks mees pidada, et Broeck'i tõlkemeetodid on deskriptiivsed, tegemist ei ole näpunäidete või juhustega tõlkijale, vaid tulemi – valmis tõlke kirjeldamisega. Broeck on seisukohal, et tõlketeooria eesmärk ei ole ette kirjutada metafooride tõlkimise meetodeid, vaid kirjeldada ja seletada juba olemasolevaid lahendusi. Ka nendib ta, et metafooride tõlgitavust ei saa lahata eraldi üldisest tõlgitavuse küsimusest, vaid selle ühe osana ning et metafoor on mistahes tekstiüübi tõlgitavuse mõõduks ja mudeliks (Broeck 1981: 84). Ta leiab, et metafooride tõlgitavuse tase on kõrge, kui on täidetud järgmised nõuded: tõlgitavad keeled on lähedased, lähte- ja sihtkeele vahel on olemas side, lähte- ja sihtkeele kultuuriline areng on toimunud paralleelselt ning tõlkes antakse edasi vaid ühte tüüpi informatsiooni. Kokkuvõtlikult leiab ta, et:

„Tõlgitavuse põhimõte on proportsionaalses seoses metafoori esitatud informatsiooni hulga ja selle informatsiooni teksti struktureerituse astmega.

Mida väiksem on infohulk ja mida vähem kompleksed on selle struktuuralsed suhted tekstis, seda kergem on metafoori tõlkida.“¹⁶(Ibid.)

2.2.4 Peter Newmark: metafooride liigitus ja tõlkemeetodid

Käesoleva töö kolmas osa on romaani „Aioolia maa“ metafooride tõlkeanalüüs, mis tugineb tõlketeoreetik Peter Newmarki pakutud meetoditele. Kuid enne veel, kui teen lähemalt juttu Newmarki metafoori tõlkemeetoditest, teen kõrvalepõike tema laiemasse tõlkestrateegia käsitusse, mis – nagu paljude talle eelnenud ja järgnevate tõlketeoreetikute puhul – on kõige laiemas plaanis taas aristotellik dihhotoomne vastandamine. Esmalt teeb Newmark vahet semantilisel ja kommunikatiivsel tõlkemeetodil.

Semantiline tõlge on originaalist lähtuv, võimalikult täpne ja tõstab esiplaanile lähteteksti sisu ja vormi võimalikult originaalilähedase esitamise. Semantiline tõlkemeetod langeb ka suurel määral kokku Nida formaalse ekvivalentsi kirjeldusega.

Kommunikatiivse tõlke puhul on esikohal sõnum, teksti mõju lugejale, mille saavutamist sihtkeeles peetakse sama oluliseks kui lähtekeeles, kui ka samal ajal võib kannatada tõlke täpsus. (Newmark 1981:44). Selline lähenemine on kooskõlas Nida dünaamilise ekvivalentsi põhimõtetega.

Newmark eritleb ka kolme eri funktsiooniga tekste, millest lähtuvalt on tõlkijal vabadus valida endale sobiv tõlkemeetod. Ekspressiivse funktsiooniga tekstide hulka liigitab ta kirjanduslikud tekstid ja poeesia, mille tõlkimisel peaks eelistama võimalikult sõna-sõnalist ja täpset tõlget, samas üritades mitte kõrvale kalduda kirjutaja isikupärasest stiilist ja säilitades kujundliku keelekasutuse. Tõlge peaks rõhutatult toetuma lähtekeele keelekasutusele. Ekspressiivsetes tekstides esinevad isikupärased metafoorid tuleks asendada vastava sihtkeelse metafooriga.

Informatiivse funktsiooniga tekstid on mitmesugused teadus- ja tehnikaalased kirjutised, artiklid õpikud jm. Informatiivse teksti puhul on tõlge rõhutatult sihtkeelne, tagada tuleb terminoloogiline ühtsus ja võtmesõnade läbiv samasus. Metafoorid tuleb tõlkida

¹⁶ „Translatability keeps an inverse proportion with the quantity of information manifested by the metaphor and the degree to which this information is structured in a text. The less the quantity of information conveyed by a metaphor and the less complex the structural relations into which it enters in a text, the more translatable this metaphor will be, and vice versa.“.(Van den Broeck 1981, lk. 84)

tavapäraselt, ebaharilike metafooride puhul tuleks kaaluda pigem tähendusele taandamist kui tõlkevaste leidmist.

Reklaamid, populaarne kirjandus, propagandistlikud tekstid ja mitmesugused teated liigitab Newmark vokatiivse funktsiooniga tekstide hulka. Ka selle tekstitüübi puhul on tõlge rõhutatult sihtkeelne, võimaluse korral luues uusi sõnu ja tähendusi. Sellises tekstitüübis võib ebatavalisi metafoore asendada, kuid säilitamist vajavad mitmesugused tunnus- ja märksõnad (Newmark 1981:14–16).

Newmargi jaoks on metafoori mõiste küllaltki lai: metafoorid võivad olla ühe- või mitmesõnalised, kõik sõnad, milles esineb polüseemiat, laiendatud väljendid e idioomid, laused, vanasõnad ja allegooriad või koguni kujundlik terviktekst (Newmark 1988:104). Ühtlasi jaotab Newmark kõik metafoorid ühesõnaliseks (*one-word metaphors*) ja kompleksseteks (*complex metaphors*) (Newmark 1981:85).

Broeck'i metafoori koostavad mõisted *tenor* ja *vahend* asenduvad Newmarkil objekti (*object*) ja kujundiga (*image*). Metafoor kirjeldab objekti kujundi abil, mis võib olla universaalne, kultuurikeskne või individuaalne. Nii objekti kui kujundi ühisosa on tähendusväli (*sense*), semantiline ala – see, kuidas vahend objekti kirjeldab.

Mis puudutab metafoori eesmärki, siis Newmark näeb siin peamiselt kahte. Ühelt poolt kognitiivne, sest metafoor kirjeldab objekti ühtaegu tabavalt, lühidalt ja suurema hõlmatusega, kui seda suudab üks otsese tähendusega sõna. Teiseks jääb metafoori ülesandeks esteetika valdkonda kuuluv roll meeldida ja üllatada. Heas metafooris on olemas mõlemad eeltoodud omadused. Kui aga üks nendest printsiipidest domineerib, siis on ka tõlkija ülesandeks üks või teine vastavalt välja tuua (Newmark 1981:85).

Newmark (1988) eristab üldjoontes kuut tüüpi metafoore: surnud metafoor (*dead metaphor*), stereotüüpne metafoor (*cliche metaphor*), standardne (*stock metaphor*), kohandatud metafoor (*adapted metaphor*), uudne metafoor (*recent metaphor*) ja originaalne metafoor (*original metaphor*). Kõigi nende tõlkimiseks pakub ta välja erinevaid tõlkemeetodeid, mis ei kattu metafooride liigitusega. Liigitustega seotud näited on enamasti töö autori valitud, mõned ka Newmarki esitatud.

1) Surnud metafoor esitab aja ja ruumi universaalseid kategooriaid, inimkeha peamisi osi, inimtegevusi ja maailmanähtusi. Need keeles sügavalt kinnistunud metafoorid on sisuliselt kaotanud oma metafoorse tähenduse (nn laeva *nina*, toolijalg, jõe *suue*). Et surnud metafoorid loovad üheselt mõistetava pildi, kasutatakse neid sageli teaduskeele tähendusmõistete

loomisel. Enamasti ei kujuta surnud metafoorid endast tõlkeprobleemi ja on hõlpsasti tõlgitavad.

Surnud metafoori seas on kõige lihtsamalt mõistetavad ühesõnalised metafoorid, mida enamikes keeltes mõistetakse ühtemoodi ja seetõttu on võimalik nende sõna-sõnaline tõlge. Sellised on nt tegusõnad nagu *sārama* ja *küttima*. Teise ja arvukama rühma moodustavad sõnad, mis on keeles juurdunud, tähistades erinevaid objekte, nende tõlkimisel võib ette tulla probleeme. Kentrotis toob ära kreekakeelse sõna *μάβα* (tlk. *ema*) kaheksa erinevat metafoorset tähendust, mis võivad tähistada: spetsialisti, kaardimängus kaartide väljajagajat, juhti või väejuhti, allikat, ankrukõit ning vokatiivses hüüatuses meeleheite või kahjutunde väljendust (Kentrotis: 329). Selliste metafooridega tasub tõlkijal ettevaatlik olla, enamasti esitletakse neid sõnastikus väljendi kontekstis.

2) Stereotüüpne metafoor e kliše on ajutine metafoor, mis ilmub teksti ühekordselt, et täiendada või täpsustada mõnda mõistet, mis ei ole otseselt lähteteksti sisuga seotud, nn *kroonjuveel*, *rambivalgus*, *läbimurret saavutama*. Stereotüüpsed metafoorid võivad esineda mitmel eri kujul: a) metafoorne omadussõna/otseses tähenduses nimisõna nn *räpane raha*, *õlised juuksed* jt. b) metafoorne verb/metafoorne nimisõna on kompleksne metafoor nn *töötab kella pealt*. c) metafoorne nimisõna või omadussõna nn *minu valgus*, *sumiseb nagu mesilaspesa*, *tuvikesed*. Newmarki arvates peaks tõlkija kirjanduslikes tekstides kujundlikkuse tõttu need metafoorid säilitama, informatiivsetes tekstides aga neist loobuma (Newmark 1988: 107).

3) Standardne metafoor on kindlaks kujunenud väljend, sümbol ja metonüüm, mis esitab mõiste nii tähenduslikult kui ka kujundlikult nn *päikseline naeratus*, kuid erinevalt surnud metafoorist ei ole üle kasutatud. Mõnikord võib standardsete metafooride tõlkimine osutuda esmapilgul nähtavast raskemaks ülesandeks, sest näilised ekvivalendid võivad olla vananenud või eksitakse registris, probleemiks võib osutuda ka metafoori komplekssus, nagu ka kujundlikkusse määra edasiandmine, nt kui eesti keeles öeldakse *supleb rahas*, siis kreeka keeles öeldakse *supleb rikkuses*. Kultuuriüleseid kõnekäande, vanasõnu jt standardseid metafoore on lihtne tõlkida kahel viisil, kas otsetõlkes või sihtkultuuri ekvivalendiga, vahel saab tähendust edasi anda allmärgusena.

4) Ka adapteeritud metafoor on standardne metafoor, mida kirjutaja või kõneleja esitab uues kontekstis. Neid võib tõlkida sarnaselt standardse metafooriga, kuid samal ajal ei tohiks tõlkija anda järgi kiusatusele neid tõlkimisel „paremaks muuta“ (Kentrotis 1996: 341).

5) Uudne metafoor, sh metafoorne neologism ja tihti metonüüm, tõlgitakse sõna-sõnalt, sest on piisavalt arusaadava, nn *valge surm*. Rahvusvahelised metafooridel põhinevad terminid

tõlgitakse alati sõna-sõnalt nn *õlimaal/oil, painting/dipinto, óleo/zografí, ladi/peinture* (Kentrótis: 353).

6) Originaalne metafoor, mille on loonud lähtekeele valdaja, on universaalse sisuga ja subjektiivne, andes edasi autori elutunnetust. Originaalmetafooride abil on võimalik rikastada sihtkeelt ja seetõttu peaks neist tõlkima kirjanduslikult. Kui on tegu sihtkeele lugeja jaoks arusaamatuks jääva metafooriga, võib seda sihtkeelde tõlkida idioomina või lihtsalt tähendust edasi andes. Probleemiks võib nende metafooride puhul kujuneda mitu aspekti. Esiteks, mida rohkem kaldub metafoor kõrvale sihtkeele keelenormidest, seda keerukam ülesanne seisab ees tõlkijal, kes soovib edasi anda lähtekeele metafoori semantilist tähendusvälja. Tõlkija peab arvestama kultuurilise mõõtme ja kodustamisega sihtkeeles, vastasel juhul jääb üllatusmoment kaugeks. Originaalmetafoori kohandamist sihtkultuurile ei saa nõuda juhul, kui kodustatav teema ei kohandu sihtkeele lugeja kogemusmaailmaga. Sellisel juhul on parem metafoori tähendust/sisu edasi anda sõnadega, mis väljendavad selle sisu lugeja jaoks piisava selgusega. Kentrótis jagab Newmarki arvamust, et mida julgem metafoorne kujund, seda lihtsam on seda tõlkida, sest tõlkija võib erinevalt standardsest metafoorist originaalmetafoori sümbolset sisu eirates keskenduda piltlikkusele (Newmark 1981: 84, Kentrotis 1996: 355). Raskusi võib ette tulla, kui metafoor on mitmetähenduslik või esineb polüseemiat, sõnamänge jms või kogunisti murdesõnu.

Järgnevalt aga Newmarki pakutud tõlkemeetodid, mis ei kattu eeltoodud metafooritüüpidega, nii nagu need esinevad raamatust „More Paragraphs on translation“ (Newmark 1998:184¹⁷):

1. Sama kujundi esitamine sihtkeeles, mis sobib kõige enam ühesõnaliste metafooride ja metonüümide puhul, enamasti surnud metafooride kontekstis. Selle meetodi edukus sõltub mõlema keele kultuurilisest sarnasusest või metafoori universaalsuse määrast.
2. Lähtekeele standardse metafoori asendamine sihtkeele standardse metafooriga. Erineva kujundi esitamine sobib eelkõige standardsete metafooride puhul ja juhtudel, kus sihtkeele kontekstis antud metafoor lihtsalt ei sobitu. Erineva kujundi kasutamist õigustab soov leida selline metafoor, mis ei põrkuks sihtkeele kultuuritaustaga.
- 3.. Metafoori asendamine sarnase idioomiga. Metafoori kujund ülekandel nõrgeneb ja tulemuseks sihtkeeles on idioom, mis ei ole nii värvikas kui lähtekeele metafoor.

¹⁷ Vt. ka P. Newmark (1981) , „Approaches to translation“, lk. 88-91.

4. Metafoori asendamine sarnase idioomiga + seletus. Antud juhul tõlgitakse metafoor sihtkeele idioomiga, millele lisatakse seletus sulgudes või allmärgusena. Newmark märgib, et ilukirjanduses on see väga vähe kasutust leidnud meetod.
5. Metafoori asendamine seletuse või kirjeldusega, mida sarnaselt eelkirjeldatule ilukirjanduses harva esineb.
6. Väljajätt sobib väga kultuurispetsiifiliste metafooride puhul. Kui metafoor on ülearune või selle säilitamine ei ole teksti seisukohalt oluline, võib selle välja jätta. Kirjanduslikes tekstides kasutatakse seda võimalust küllalt harva.
7. Metafoori ülekanne sihtkeelde, millele võib olla lisatud selgitav allmärkus.

Käesoleva töö kohe järgneva, kolmanda osa metafooride analüüs tugineb eeltoodud Newmarki tõlkemeetodite loetelule.

3 „AIOOLIA MAA“ TÕLKE ANALÜÜS

Käesoleva töö kolmandas osas analüüsitakse metafooride tõlkimist uuskreeka keelest eesti keelde romaani „Aioolia maa“ tõlke näitel. Romaani on eestindanud tõlkija Kalle Kasemaa, see on ilmunud kirjastuselt „Ilmamaa“ 1998. aastal. Käesoleva tõlke analüüsiks valikut on põhjendatud töö sissejuhatavas osas.

3.1 *Andmete kogumine ja esitamine*

Metafooride korpuse koostamisel püüdsin tuvastada ja sõnasõnaliselt kõrvutada kõige silmatorkavamaid metafoore, mida sisaldas romaani lähtetekst, ning nende tõlkeid sihtkeelde. Metafooride eritlemisel lähtusin Newmarki metafoori mõiste laiast tähendusväljast, mis hõlmab ühe- või mitmesõnalisi väljendeid, polüseemilisi sõnu, idioome, vanasõnu ja allegooriaid. Samal ajal loobusin tema definitsiooni kuuluvast kujundliku tervikteksti lõikude väljatoomisest, sest sellisel juhul oleksin pidanud romaani valdavalt metafoorse autoristiili tõttu kõrvutama mitme lehekülje pikkuseid lõike.

Et aga nii tõlke originaal kui ka tõlge on kumbki ligi 300-leheküljelised, on ilmselge, et sisuliselt sai metafooride seast eelistatud kõige värvikamaid, mis kohe silma torkasid ning et kõiki metafoore tabada ei õnnestunudki. Seega nimetan korpust kogu teose metafooride valikuks, mis arvuliselt hõlmab 147 metafoori.

Et lähtusin analüüsivalikul töö teises osa lõpus toodud Newmarki tõlkemeetoditest, siis pöördusin korra veel tagasi ka teiste Newmarki tõlke hindamiseks esitatud parameetrite juurde. Töö teises osas on ära nimetatud ka Newmarki globaalse tõlkestrateegia raames esitatud lahknevus semantilise ja kommunikatiivse tõlkemeetodi vahel ning tõlgitavate tekstitüüpide funktsionaalne liigitus informatiivseks, ekspressiivseks ja vokatiivseks. Kõiki neid parameetreid käsitlen konkreetse tõlke osas käesoleva töö järelduste osas.

Kõrvuti nende parameetritega ei saa kindlasti mööda minna ka konteksti (*context*) mõistest, millest kinnipidamise seab Newmark samuti õnnestunud tõlke eelduseks. Ta rõhutab, et konteksti tundmine ja sellega arvestamine on üks hea tõlke mõõdupuid, eritledes neli erinevat konteksti tasandit: lingvistiline kontekst (*linguistic*), teksti sisule viitav referentsiaalne kontekst (*referential*), kultuurikontekst (*cultural*) ja autori isikupäraga seotud kontekst (*individual*) (Newmark 1988:193). Et nende lähem tutvustamine ei jää käesoleva töö

analüüsi raamidesse, püüan vaid ühe või teise konteksti eelistamisele analüüsi osas tähelepanu pöörata.

Ehkki küll järgnevas analüüsis on lähtutud kindlastest tõlkemeetoditest, ei pruugi arvata, et esile tõstetud metafoorid on tõlkimisel vaieldamatult allunud mingile kindlale tõlkestrateegiale. Pigem on tegemist tõlkija ebatraditsioonilise valikutega, mille taustaks on tema individuaalsed oskused ja teadmised. Sama tihti sõltub tõlkestrateegia ja meetodite valik ka konkreetse tõlkija eelistustest, mõne otsuse taga võib olla ka lihtsalt tõlkija teadmatuse või tähelepanematus.

Kalle Kasemaa näol on tegemist kogenud tõlkijaga, keda iseloomustab kõrge keeleline võimekus ning kes tõlkijana ei kohku tagasi ka nii eksootiliste keelte eestindamisest nagu kõmri, araabia, jidiši ja uuskreeka keeled. Ka antud teose puhul on tegemist ilukirjandusliku teosega, mida iseloomustab kujundlik ja metafoorset keelt eelistav autoristiil. Nii olen eeldanud nii autori stiilist kui ka tõlkija oletatavatest eelistustest lähtuvalt, et valdavalt leidub romaanis originaalmetafoore, mida on sihtkeelde tõlgitud sama metafoori ülekandega (1. meetod). Veel eeldasin, et romaanis võib ette tulla sihtteksti lugejale kultuurilises mõttes kaugeid metafoore, mida kõrge keelelise võimekusega tõlkija on asendanud sihtkultuuri metafooriga või siis vähendades metafoori nn üllatusmomendi määra, neid tõlkinud idioomiga. (vt. allpool meetodid 2 ja 3). Kõigi nende oletuste tõe vastavust kommenteerin käesoleva töö järelduste osas.

Eeltoodud väidete kontrollimiseks eraldasin romaanist 147 metafoorist koosneva korpuse, mida analüüsisin eeltoodud Newmarki tõlkemeetodite abil. Välja on jäetud korduvad metafoorid, isegi siis, kui neid tõlgitakse varieeruvalt, sellistele juhtudele olen tõlkenäidete osas eraldi tähelepanu pööranud.

3.2 *Analüüsi tulemused*

Romaanist „Aioolia maa“ eraldatud korpuse analüüsi tulemused on esitatud alltoodud tabelis 3.2. Tabelis on näidatud Newmarki eritletud ja tõlkija eelistatud tõlkemeetodid, nende esinemissagedus ning sagedusele vastav täisarvuline ümardatud protsendinäit.

Tabel 3.2 Rakendatud tõlkemeetodite esinemissagedused ja protsentuaalsed suhtarvud

Tõlkemeetod	Esinemissagedus	%
1. Sama metafoori ülekanne	57	39%
2. LK standardse metafoori asendamine SK standardse metafooriga	36	24%
3. Metafoori asendamine sarnase idioomiga	31	21%
4. Metafoori asendamine sarnase idioomiga + seletus	-	-
5. Metafoori asendamine seletuse või kirjeldusega	21	14%
6. Väljajätt	2	1%
7. Sama metafoori esitus + seletav allmärkus	-	-
Kokku	147	100%

Analüüs näitas, et tõlkija kasutas metafooride ülekandmisel lähtekeelest sihtkeelde viite meetodit seitsmest esitletust. Mitte ühelgi korral ei tulnud ette sama metafoori ülekannet koos seletava allmärkusega või metafoori asendamist sarnase idioomiga koos seletusega. Tabelist lähtub, et metafooride tõlkimisel on tõlkija kõige enam eelistanud sama metafoori ülekannet, seejärel LK metafoori SK standardse metafoori või sarnase idioomiga asendust. Märksa vähem tuleb ette metafoori asendamist seletuse või kirjeldusega, ning vaid kahe juhul tuli ette metafoori (osalist) väljajättu. Märkimist väärib ka tõsiasi, et mitte ühelgi juhul esinenud tõlkevigu.

3.3 Tõlkemeetodite analüüs koos tõlkenäidetega

Järgnevalt esitan tõlkenäiteid vastavalt Newmarki antud metafooride tõlkemeetoditele. Tõlkenäidete puhul toon ära lähtekeeles metafoori, selle järel sulgudes sõnasõnalise tõlke (kui erinevus tõlkevastest on märgatav), seejärel tõlkija pakutud tõlkevaste sihtkeeles. Mõlemad näitelausead on varustatud sulgudes leheküljenumbriga. Iga tõlkenäite järel kommenteerin lühidalt tõlkija valitud tõlkevastet. Tõlkenäidete valiku olen koostanud mitmekesisuse põhimõttel, soovides välja tuua võimalikult erinevaid tõlkija pakutud lahendusi.

1. Esimest tõlkemeetodi, sama metafoori ülekannet kasutati tervikkorpuse ulatuses 57 korral, mis moodustab tervikust suurima osa, 39 protsenti. Selle meetodi kasutamise kohta tõlkimisel võib tuua järgmised näited:

1) Lähtekeel: *Ήσουν κορόνα και χαρά μου.* (lk. 39)

Sihtkeel: *Sa olid mu kroon ja mu rõõm.* (lk. 14)

See on tõlkija poolt riskantne, ehkki küll õnnestunud ülekanne. Tähendusväli jääb samaks, kuigi lähtekeeles standardne metafoor ei ole sihtkeeles standardse metafoori tähendusega.

2) Lähtekeel: */.../Με πολύν ιδρο βγαλμένο.* (lk. 45)

Sihtkeel: */.../rohke higiga teenitud.* (lk. 21)

3) Lähtekeel: */.../ βυθιζόταν σε έκσταση.* (lk. 65) (vajuma ekstaasi)

Sihtkeel: */.../ langenud lovesse.* (lk. 41)

Esimene toodud kahest näitest on õnnestunud ülekanne tänu metafoorse kujundi samasusele nii lähte- kui sihtkeeles. Teises on tõlkija leidlikult kasutanud sihtkeeles suhteliselt harvaesinevat väljendit „lovesse langema“, mis antud kontekstiga hästi haakub ja arusaadavalt mõjub.

4) Lähtekeel: *υδάτινα πλοκάμια* (lk. 140,171,180,185,190 jm)

Sihtkeel: *lained* (lk. 119), *helged lained* (lk. 156), *helged juukselained* (lk. 161), *helged kiharad* (lk 165), *heledad kiharad* (lk. 191) jm

Tegemist on juhuga, kus metafoori on tõlgitud varieeruva vastega. Tõlkevastete varieerimisel võib olla mitmeid põhjusi, tegu võib olla kas tõlkija ebajärjekindlusega või siis teadliku sooviga tuua sisse muutusi mitmekesistamise eesmärgil. Antud juhul on tegemist viimase variandiga, sest sama metafoor esineb mitmel pool korduvalt.

5) Lähtekeel: «Ποιο σκυλί το 'κανε;» (lk. 105)

Sihtkeel: „Milline koer tegi seda?“ (lk. 83)

- 6) Lähtekeel: Είναι σε κακό δρόμο (lk. 114)
Sihtkeel: Ta on *halval teel*. (lk. 94)
- 7) Lähtekeel: /.../ με φωνή παγωμένη /.../ (lk. 254)
Sihtkeel: /.../ jäisel häälel /.../ (lk. 225)

Kõigil eeltoodud kolmel juhul oli võimalik sõnasõnaline tõlge tänu lähtekeele universaalsele metafoorile, mille ülekannet sihtkeelde ei takista kultuuridevaheline kaugus. Esimese näite puhul tuleks mõnes teises kultuuris siinkohal mõtte edasiandmiseks ehk eelistada mõne muu looma metafoorset kujundit.

- 8) Lähtekeel: /.../ το κωνηγητό των ήχων. (lk. 109)
Sihtkeel: /.../ *jaht helidele*. (lk. 87)

Siin võib sõna *jaht* asendada sõnaga *ajujaht* või *peitusemäng*. Tõlkija valik on siiski tähendusvälja ülekannetest kõige neutraalsem.

- 9) Lähtekeel: *κυπα-Γοργόνα/Γοργόνα* (lk. 121-122) (näkingid)
Sihtkeel: *gorgo/Gorgo* (lk. 100)

Siin on tegemist huvitava olukorraga, kus tõlkija taustateadmised on võinud anda tõlkele laiemagi mõõtme kui autor mõelnud on. Et uskreekakeelne sõna γοργόνα tähistab näkingeid, mitte vanakreeka müütilist koletist gorgot (tlk. Γοργών)¹⁸, siis oletan, et siin võib tegemist olla nõ ületõlkega, mida ei saa ka otseselt veaks pidada, sest on ju nii näkinge kui antiikaja Gorgo näol tegu muinasjutulise olendiga. Jääb ka teine võimalus, et autor on mänginud tänapäevase sõna mütoloogilise tähendusega, sellisel juhul on tõlkija valik sajabrotsendiliselt õigustatud.

2. Järgnevalt esitan näited teise tõlkemeetodi kasutamise kohta, kus lähtkeele metafoor asendatakse sihtkeele standardse metafooriga. Sellised metafoorid moodustavad kogu korpusest 24 protsenti, asetudes sageduse suhtarvult teisele kohale.

¹⁸ Babiniotis, G., Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas, lk. 440 ja Antiigileksikon (1985) lk. 170.

- 1) Lähtekeel: /.../ είδανε έναν άντρα κίτρινο απ' το φόβο. (lk. 40)
(nägid *hirmu tõttu kollast* meest)
Sihtkeel: /.../nägid *hirmust kahvatut* meest. (lk. 16)
- 2) Lähtekeel: /.../ είναι κίτρινος απ' τον πόνο. (lk. 105) (ta on valu pärast kollane)
Sihtkeel: /.../ ta oli *valu pärast kahvatu*. (lk. 83)

Nagu näeme, on tõlkija siin läbivalt asendanud lähtekeele standardse metafoori sihtkeele omaga ilmselt põhjusel, et otsetõlge jääks sihtkeeles võõraks: eesti keeles tähistab naha kollasus pigem haigust kui inimese emotsionaalset seisundit.

- 3) Lähtekeel: Κ' εμένα ο λόγος μου είναι λόγος ίσιος. (lk. 45)
(Ka minu kõne on otsene/ma räägin otse.)
Sihtkeel: Minagi ei ole harjunud *sõnu tegema*. (lk. 21)
- 4) Lähtekeel: ο Μεγάλος Δράκος (Suur lohe/draakon) (lk. 51)
Sihtkeel: *Suur hiiglane* (lk. 27)

Esimene on metafooriasenduse klassikaline näide, teine aga nii kujundilt kui tähendusväljalt küllalt kaugel asendus. Tõlkija eelistust asendada draakoni kujund hiiglase omaga tingib ilmselt metafoori kontekst: tegemist on allegoorilise muinasjutuga, mille peategelast, suurt hiiglast kirjeldatakse olukordades, kus vähemalt sihtkultuuris sobib hiiglase kuju paremini kui draakon. Samal ajal võib siin peituda alatõlkimise oht, sest väljend „suur lohe“ võib viidata millelegi, mida lähtekeele lugeja hästi teab ja tunneb. Pealegi tuleb Venézise romaanis mitmel korral ette nime või kirjelduse tasandil viiteid Kreeka müütidele ja muinasjuttudele. Antud kontekstis võib suur lohe viidata Piibli Uue Testamendi Johannese Ilmutuseraamatu suurele lohele e saatanale (Ilm:12,1-9), kuigi see on ainult käesoleva töö autori oletus.

- 5) Lähtekeel: Φως φανερό! (lk. 87) (Selge nagu tuli/valgus)
Sihtkeel: *See on ju päevselge!* (lk. 64)

Selge standardne metafoor, mis on asendatud sihtkeele standardse metafooriga.

- 6) Lähtekeel: *του πάγωνε το αίμα* (lk. 118)
(pani ta vere jäätuma)
Sihtkeel: *pani ta vere tarduma* (lk. 96)

Sõna *παγώνω* – „jäätuma“ on kõnekujundi kontekstis mitmel pool tõlgitud sõnaga „tarduma“ (nt *tardunud sõrmed* lk. 195, *hing tardub* lk 255 jm). Ka siin on tegemist selgete standardsete metafooride asendustega LK-st SK-de, sealjuures on tähendusväli jäänud peaaegu muutumatuks.

- 7) Lähtekeel: *γεμιτίζης* (lk. 261) (merekhunt)
Sihtkeel: *merekaru* (lk. 233)

Näide sellest, kuidas metafoorne loomanimetus lähtekeeles võib võõraks jääda sihtkeeles, seetõttu on tõlkija pidanud vajalikuks teha sobiv muudatus.

- 8) Lähtekeel: *Η Ἀρτεμη έχει λοιπόν πάρε δώσε μ' όλον τον κόσμο /.../* (lk. 137)
(Kas Artemis suhtles/omas suhteid kogu maailmaga)
Sihtkeel: *Kas Artemis käis läbi kogu maailmaga /.../* (lk. 116)

Taas on tegemist lähtekeeles selgelt standardsete metafooridega, mis on asendatud sihtkeeles standardsete metafooridega.

- 9) Lähtekeel: *Το καλοκαίρι είναι το ύφος της Ανατολής.* (lk. 159)
/suvi on Anatoolia eetos/
Sihtkeel: *Suvi on Anatoolia tõeline pale, tõeline hääl.*(lk. 135)

Υφος (kr. keeles *eetos*, *stiil*, *välimus* jm.) on kreeka keeles mitmetahuline mõiste, mis ühe sõnaga võtab kokku kirjeldatava isiku või nähtuse välise külje, nimetatagu seda siis välimuseks, stiiliks või hoopis kujundlikult, nt *pale* või *hää*. Kaks viimast sõna teineteist täiendades sobivad hästi iseloomustama ühte laiemat ja kompleksset nähtust nagu on seda Anatoolia maa.

3. Kolmas Newmarki pakutud tõlkemeetod on metafoori asendamine sarnase idioomiga. Sageduselt esineb seda 31 juhul 167st, mis paigutub 21 protsendiga kolmandale kohale. Et

Newmark ei seosta otseselt käesolevas töös kasutatud metafooride tõlkemeetodeid tema enda eelpool esitatud metafooride klassifikatsiooniga, siis lahterdasin selle kategooria alla ka need ülekanded, mille puhul tõlkija on kasutanud kodustavat tõlget, kohandades originaalmetafoori sihtkeele kultuurikonteksti sobivamaks. Tihti ei vähene sellisel ülekandel ka kõnekujundi tähendusvälja intensiivsuse määr, seega on veidi eksitav nimetus metafoori ülekanne idioomiks, mis eeldaks intensiivsuse määra vähenemist.

- 1) Lähtekeel: */.../η ώρα του ανθρώπου /.../* (lk. 47) (inimese hetk)
Sihtkeel: */.../inimlikkuse hetk /.../* (lk. 23)
- 2) Lähtekeel: */.../τα ταπεινά πλάσματα της γης.* (lk. 98)
(maa alandlikud olendid/loodud/sünnitatud)
Sihtkeel: */.../ maailma lihtsate olenditega.* (lk. 75)

Mõlemal juhul on tegemist lähtekeele originaalmetafoori õnnestunud kohandamisega sihtkeele originaalmetafooriks, mille puhul tegelikult ei vähene ei intensiivsuse aste ega kitsene tähendusväli.

- 3) Lähtekeel: *Αεικίνητο/ Ακίνητο* (igiliikur/liikumatu) (lk. 100/103)
Sihtkeel: *igiliikur/higiliigutaja* (lk. 77/80)

Tõlkija on pakkunud vastandite onomatopoeetilisest metafooripaarist ühele metafoorile leidliku tõlkevaste, millel on originaalist veidi erinev tähendusväli. Siinkohal on arvestatud jutustuse kontekstiga, kus igiliikur-leiutis satub poisikeste pilkeobjektiks ning nimetus, mille tõlkija sihtkeeles on leidnud, on ühtaegu nii samakõlaline kui ka pilkav.

- 4) Lähtekeel: *Η Αρτεμη μόνο, το πιο ανήσυχο ζαρκάδι που ζούσε κάτω απ' τα Κιμιντένια*
(Ainult Artemis, kõige rahutum metskits, kes elas Kimindenia jalamil /.../) (lk. 109)
Sihtkeel: *Artemis, kõige rahutum looja loom, kes elas Kimindenia jalamil /.../* (lk. 87)

Lähtekeelne sõna *ζαρκάδι* - metskits, on tõlkija mujalgi varieeruvalt nimetanud kas metsloomaks (tõlke lk. 9, 10, 27, 72, 118 jm.), kitseks (lk. 47, 65 jm) või kitsekeseks (lk. 116, 118, 136 jm.). Kõigil neil juhtudel on tegemist tõlkija teadliku eristamisega: seal, kus jahimees pöördub otsekõnes romaani ühe keskse tegelase Artemise poole, on kasutusel

nimetus *kitseke*, metafoorses võrdluses jäetakse metafoor tõlkimisel samaks (... *nagu kits*) ning metsikus looduses elavate metsaasukate kohta on käibel nimetus *metsloom*. Antud näites on tõlkija õnnestunult esitanud metsikuvõitu tüdruku metafoorse nimetuse pisut arhailiselt kõlava sihtkeele metafooriga *looja loom*. Siinkohal näib mulle tõlge isegi parem kui originaal.

- 5) Lähtekeel: *ο πανικός της φονγής* (põgenemispaanika) (lk. 118)
Sihtkeel: *rännupalavik* (lk. 96)

Et see osa romaanist kirjeldab ühe tegelase põgenemist hirmuäratava viirastuse eest, oleks ehk siia paremini sobinud originaalmetafoori otsetõlge, kuigi peab nentima, et tõlke kontekstis mõjub ka tõlkija valitud sihtkeelne metafoor loomulikult.

- 6) Lähtekeel: *Τραπεζί του Δαιμόνου /.../* (lk. 251) (Deemoni lauale)
Sihtkeel: *Kuradilauale /.../* (lk. 223)

Siin on tegemist varieeruva tõlkega, sest veel vaid ühes kohas on deemonit samamoodi kuradiks nimetatud (*Ο δαίμονας τίναξε από πάνω τα κατράμια του - kurat raputas end tõrvast puhtaks* (lk. 254)), teisel on sõna *δαίμονας* tõlgitud otse, deemoniks (nt. *nende südames põles deemon* lk. 223, *deemon inimestes* lk. 225, *kohutav deemon* lk. 264). Et antud juhul on tegu kohanimega, siis võib tõlkija olla lähtunud suurematest paralleelkeeltest (inglise, saksa).

- 7) Lähtekeel: *Κακό πλάσμα!* (lk. 244) (Halb olend)
Sihtkeel: *Õel inimeseloom!* (lk. 219)

Taas sobib kontekstiga sihtkeele pisut arhailine metafoorne väljend. Uuskreeka keeles tihedat kasutust leidev sõna *πλάσμα* – olend ongi tõlkimise mõttes pisut keerukas ning vajab tähenduse intensiivistamiseks konteksti arvestavat varieeruvat tõlkimist, nagu siinkohal ongi tehtud. Mujal on sama nimetust tõlgitud valdavalt nimisõnaga *olend*, millele eelneb iseloomustav omadussõnaline täiend (nt: *το πιο βαθύ πλάσμα του κόσμου* – kõige sügavama pilguga *olend* maailmas (lk. 6), müütilised *olendid*, lk. 8 jm).

- 8) Lähtekeel: */.../ ένα κόμα από πνεύμα κακό πλημμυρίζει την έκφρασή της.* (kurja vaimu laine täidab tema näoilme) (lk. 214)
Sihtkeel: */.../täitis ta näoilme karmuse ja tigheduse laine.* (lk. 190)

Mõte jääb samaks, kujund osaliselt lihtsustub, aga muutub ka selgemaks.

9) Lähtekeel: /.../πρέπει να του δίνετε! (peate (jalgadele valu) andma)

(lk. 139)

Sihtkeel: /.../ peate küll *astuma hakkama!* (lk. 118)

Mitmetähenduslikust kõnekujundist on tõlkija siin valinud endale meelepärase, neutraalsema kujundi.

4. Viies Newmarki pakutud tõlkemeetod, mis vaadeldavas tekstis ka esineb, on metafoori asendamine seletuse või kirjeldusega. Enamasti on tegemist mitmesõnalise kirjeldava tõlkega, mille suhtarv kõne all olevas korpuses on 14 protsenti (21 juhtu). Sellise tõlkeviisi kasutamist võib tihti takistada probleem, et sihtkeele sõnu võib olla ühe lähtekeelse sõna asemel mitu ning väljend muutub oluliselt pikemaks. Toodud näidetest võib näha, et romaani tõlkija on sellisest karist suutnud mööda laseerida.

1) Lähtekeel: /.../τα παλικάρια του. (lk. 44) (tema vaprad noormehed/poisid)

Sihtkeel: /.../tema *mehed*. (lk. 20)

Παλικάρι on konkreetne ja kultuuriliselt markeeritud sõna, mis tähistab vaprat, kartmatut noormeest/poissi. Kuna lugejale selgub kontekstist, et tegemist on röövlikambaga, siis ei pidanud tõlkija ilmselt vajalikuks noorte meeste positiivseid omadusi (julgus, vaprust, mehisus) eraldi rõhutada, pealegi iseloomustaks eeltoodud omadussõnaline täiend nimetuse kandjat pigem positiivsest küljest, mis ei pruugi olla autori eelistus. Siin on tõlkijale meeldinud üldisema/neutraalsema mõiste kasutamine.

2) Lähtekeel: /.../ γυμνά ξύλα /.../ (lk. 59) (paljad/alasti puud)

Sihtkeel: /.../raagus *puud* /.../ (lk. 35)

Siin tingib ilmselt neutraalsema asenduse romaani kontekst, mis räägib õide puhkevatest puudest.

3) Lähtekeel: /.../ *μπερδεύαμε και τα κάναμε θάλασσα.* (lk. 70)

(*ajasime segi ja muutsime mereks*)

Sihtkeel: /.../ *ajasime segi.* (lk. 50)

Et lähtekeeles eelneb metafoorile samatähenduslik verb, on ka metafoor taandatud eelneva verbi tähendusele. Sõnaga meri (*θάλασσα*) seostub kreeka keeles mitmeid kujundlikke väljendeid, mille tõlkimisel SK-le tuleb asendusi standardse kõnekujundi või seletusega.

4) Lähtekeel: *Θα τα 'χετε φάει όλα!* (Te olete kõik ära söönud!) (lk. 114)

Sihtkeel: *Te raiskate kõik ära!* (Lk. 92)

Antud juhul on tõlkija läinud kirjelduse teed võib-olla ka seetõttu, et eesti keeles ei leidu samasisulist üldtuntud metafoori, mis sobiks antud juhul selle sihtkeeles metafoori ülekandeks tähendusvälja oluliselt muutmata.

5) Lähtekeel: /.../ *να προετοιμαστεί για την καλή ή την κακή τύχη της γης.* (lk. 124)

(*valmistada end ette maa heaks või halvaks õnneks.*)

Sihtkeel: /.../ *valmistada end ette rikkalikuks lõikuseks või ikalduseks.* (lk. 102)

6) Lähtekeel: /.../ *ὕστερα απ' τη μοίρα των ωκεανών*/.../ (lk. 148)

(*pärast ookeanide saatust*)

Sihtkeel: /.../ *pärast osasaamist ookeanidest*/.../ (lk. 124)

7) Lähtekeel: *Ο τόπος δεν τον χωρούσε* /.../ (lk. 64) (*Paik ei mahutanud teda ära.*)

Sihtkeel: *Ta ei suutnud paigal püsida* /.../ (lk. 40)

Kõigil neil juhtudel on kahtlemata tegemist puhtakujulise seletusega, mida tõlkija on eelistanud sihtkeeles jaoks võõrale originaalmetafoori tõlkele.

8) *Είναι ψηλά*, στα μέρη της Βοσνίας. (See on kõrgel, Bosnia kandis) (lk. 267)

See on kaugel, Bosnia kandis (lk. 245)

Kohamäärsõnad *ülal-all* (*πάνω-κάτω*) või *kõrge-madal* (*ψηλά-χαμηλά*) võivad kreeka keeles tõepoolest tähistada hoopis kaugust või lähedust. Nii räägib kreeklane *alla* minekust, mõeldes

liikumist keskusesse/linna, samal ajal tähistab *üles* minek keskusest välja liikumist. Kui endale ette kujutada mägise maastiku loogikat, asub linn tõepoolest *all* mere ääres ja külad *ülal* mägedes. Siit edasi on lihtne mõista, miks *kõrgel* asuvad maad on kauged ja *madalal* asuvad lähedal. Näib, et tõlkija on siinkohal oma vastavasisuliselt teadmisi õnnestunult rakendanud.

5. Väljajätu, Newmarki eritluses kuuendal kohal asuvat tõlkemeetodi, esines korpusesse valitud metafooride seas vaid kahel juhul, esimesel juhul taandati metafoor järgnevale tähendusele, teine esines mahukama metafoori raames:

- 1) Lähtekeel: παράξενο χαμόγελο φλογισμένο από σαρκασμό (lk. 45)
(*sarkasmist leegitsev kummaline naeratus*)
Sihtkeel: kummaline naeratus (lk. 21)

LK metafoor on ära jäetud ja taandatud seletusele.

- 2) Lähtekeel: Όμως μια μέρα συναπαντήθηκε μ' έναν ξένο που είχε του ρίσου τα πλουριά, της αστραπής τα μάτια. (Lk. 282)

(Kuid ühel päeval kohtas ta üht võõrast, kel seljas *ilvestega kirjatud/kaunistatud rüü* ja välgud silmadeks.)

Sihtkeel: Kuid ühel päeval kohtas ta üht võõrast, kellel olid välgud silmadeks.
(Lk. 255)

Käesolev väljajätt on tsitaat ühest rahvalaulust, mida autor ei esita romaanis äratuntava tsitaadina, vaid põimib teoses sisalduva jutustuse sisse. Tegemist on Kreekas üldtuntud eepilise rahvalauluga „Digenese surm“, mis kirjeldab omakorda Bütsantsi-aegse eeposekangelase Digenis Akritise kohtumist Harose ehk surmaga. Piiriäärseteks lauludeks (Akritiká) nimetatud, peamiselt jutustava sisuga rahvalaulud kuuluvad Kreeka vanimate hulka, milles enamasti kirjeldatakse Bütsantsi keisririigi äärealade kangelaste elu ja vägitegusid. Tihti on nende müütiliste kangelaste aluseks tõelised ajaloolised isikud.

Selles rahvalaulus on surma kirjeldatud kui peaingel Miikaeli, paljasjalgse, uhke kirjatud rüü ja välkuvate silmadega. Eesti lugejaks võiks tekitada võõristust kirjeldus ilvestega kirjatud rüüst – mitte aga kreeklastes, sest ilves on vanakreeka müütiline tegelane, kellele omistati üleloomulikke võimeid. Nii on tõlkija surma kirjeldusest välja jätnud korduse, mis

sihtkeele lugejale ei pruugi samasugust äratundmisrõõmu pakkuda kui lähtekeele omale. Ma ei küll tea, kas tõlkija oli teadlik kõne all oleva metafoorse väljenduse kultuurilistest taustast või ka sellest, et tegu üldtuntud rahvalauluga tsitaadiga. Küll aga arvan, et ilma tõlkija-poolse kommentaarita selle metafoori ülekanne eesti lugejale midagi juurde ei annaks ning seetõttu leian, et väljajätt on õigustatud.

Newmarki metafoori tõlkimise meetodite hulgas ei leidu sellist, mis võimaldaks kirjeldada juhtumeid, kus tõlkija on eelistanud kirjeldavat lauset edasi anda metafooriga. Siiski esineb romaanist ka selliseid juhte, mida illustreerivad kolm alljärgnevat näidet.

Kahel esimesel juhul on tegemist emotsionaalse otsekõnega, milles ütleja annab hinnangu kolmandate isikute tegudele. Kindlasti on sihtkeele metafooride abil siin märksa eredamalt edasi antud tõlgitud fraaside tähendusvälja ja ütleja vahetut emotsionaalsust. Näidetest kolmas näitab, et tänu tõlkija keeleteadlikkusele võib tõlge originaalist kujundlikumalt öeldu mõtet edasi anda nagu alljärgnevas fraasis 3), mis pärineb ühe peategelasest röövli sisemonoloogist:

1) Lähtekeel: Θα καταστραφούνε! (lk. 114) (Nad hävivad!)

Sihtkeel: Nad *lähevad põhja*! (lk. 92)

Siin on ehk mõjutanud tõlkijat eesliide κατά-, mis osutab allapoole liikumisele.

2) Lähtekeel: Οι άλλοι κίóτεψαν! (lk. 274) (Teised löid kartma!)

Sihtkeel: Teistel *sõeluvad püksid ammu püüli*! (lk. 246)

3) Lähtekeel: Av τον γελούσαν; (lk. 286) (Kas teda taheti petta?)

Sihtkeel: Kas teda taheti *haneks püüda*? (lk. 260).

Romaanis tuleb ette sõnu, mida tõlkija on pidanud vajalikuks lähemalt selgitada, olgu siis tegu tekstis asuva viitega ajaloolisele sündmusele (kreeklaste 1821. a. ülestõusust lk. 138), vanakreeka müütilise tegelase nimele (Charon, lk. 255) või Türgi riigiameteid pidanud kreeklastele (fanarioodid lk. 139). Tõlkija on eelistanud tekstiväliste selgituste esitamist joonealuse märkusena, mitte selgituste viimist peatüki või teose lõppu. Säärane tõlke laiendamise versioon on ka selgelt Newmarki eelistuseks (Newmark 1988:193).

Käesolevas töö raames pakub huvi üks nimetus, mille seletuse on tõlkija lisanud joonealuse märkusena:

Lähtekeel: Εἶναι χριστιανή; (lk. 138) (Kas ta on kristlane?)

Sihtkeel: On ta *kristlane*?(lk. 117)

Allmärkus: kristlane – siin ja edaspidi õigeusklik, ortodoks.

Põhimõtteliselt võiks nimetust „kristlane“ käsitleda ka metafoorina nimetuse „õigeusklik“ või „ortodoks“ kohta ning paigutada Newmarki selle tõlkemeetodi alla, mille kasutamist korpuses ette ei tulnud, s.o sama metafoori esitus koos seletava allmärkusega. Tegemist ei ole siiski mitte puhta metafoori vaid metafoorse sõnaga, mida lähtekultuuris kasutatakse kitsamas tähenduses kui sellel tegelikult on. Tõlkija kultuuriteadlik allmärkus võimaldab nimetuse edaspidi tekstis samaks jätta.

3.4 Järeldused

Romaanist „Aioolia maa“ eraldati korpus, millesse koguti 147 eredamat metafoori eesmärgiga kindlaks määrata, milliseid Newmarki pakutud tõlkemeetodeid võis tõlkija nende tõlkimisel rakendada. Vastavalt kogutud ja analüüsitud andmestikule kasutas tõlkija viite meetodit Newmarki pakutud seitsmest, jättes kasutamata võimaluse laiendada tõlkemetafoori või idioomi tekstisisese seletusega.

Kokkuvõtteks võib öelda, et sama metafoori ülekanne oli kõige levinum strateegia, kuigi selliste juhtude arv jäi alla poole juhtudest e ligikaudu 40 protsenti tervikust. Sellest järeldan, et tõlkija soovis enamasti võimalikult üksüheselt sihtkeeles edasi anda nii metafoori objekte kui ka kujundeid.

24 protsenti korpusest moodustab lähtekeele metafoori asendamine sihtkeeles metafooriga, mis teenib objekti ja tähendusvälja säilitamise eesmärki, muutes kujundit.

Märkimisväärselt sageli oli kasutatud metafoori tõlkimist sarnase idioomiga, mis moodustab 21 protsenti korpusest. Et siia alla lahterdasin ka vähesel määral muudetud lähtekeele metafoorid, on sellisel juhul tegemist vähesel määral kodustava tõlkega.

14 protsenti valitud metafooridest oli tõlgitud seletuse või kirjeldusega. Enamasti oli tegemist sihtkultuurile kaugete väljenditega, mille tähendusväli võis jääda lugejale võõraks või arusaamatuks.

Kahel juhul jättis tõlkija välja metafoori, mis oli pikema metafoorse kirjelduse üks osa ning tsitaadina äratuntav lähtekultuuri lugejale.

Kuidas aga on tõlkija suutnud edasi anda teose eri kontekste Newmarki pakutud tähendustes? Kuigi käesoleva töö korpus sisaldab vaid originaalteksti ja tõlke metafoore ning selles ei käsitleta romaani laiemalt, leian, et kõigi nelja erineva konteksti tasandiga - lingvistilise, teksti sisule viitava, kultuurilise ja isikupärasega on tõlkija piisavalt arvestanud, mis eelkõige selgub originaalmetafooride üks-ühese tõlkimise suhtarvus, ning mille tõestusi võib leida ka teiste tõlkemeetodite näidete kommentaarides.

Vastavalt Newmarki teksti funktsionaalsuse eritlusele – vokatiivne, ekspressiivne või informatiivne – leian, et antud juhul on tegemist ekspressiivse funktsiooniga tekstiga, sest romaan on autobiograafiline ning nii lähte- kui ka sihtkultuuri kontekstis kaalukas ilukirjanduslik teos. Selles esineb ekspressiivseid elemente nn originaalmetafooride ja idiolekti kasutamine eriti tegelaste otsekõnes ning kõnekal määral looduse isiksustamist, mis Newmarki järgi annab tunnistust teksti ekspressiivsusest (Newmark 1988: 41).

Sellise kaaluka ilukirjandusliku teose tõlkimisel võiks domineerida semantiline tõlge, mis jääb truuks sihtkeele võimalikult täpsele edastamisele. Näeme ka käesoleva tõlke puhul, et tõlkija on eelistanud metafooride tõlkel otsest ülekannet, kuigi mitte alati, sest tihti on metafoore sihtkultuurile lähemale kohandatud või siis asendatud sihtkultuurile omase kõnekujundiga. Eriti tihti tuli ette asendusi muinasjutuliste nimede osas. Sellest järeldan, et tõlkija on eelistanud semantilist tõlget, kuid sihtkultuuris äratuntamatute metafooride puhul ette võtnud kommunikatiivsele tõlkemeetodile omase kohandamise. Seega ei ole tõlge antud korpuse analüüsi andmestikule tuginedes ei puhtalt semantiline ega kommunikatiivne, vaid pigem mõlema tõlkestrateegia sulam. Nii puudub ühene vastus ka kohe järgmisele küsimusele, kas tõlkija on eelistanud pigem võõrapärastavat või kodustavat tõlget. Leian, et metafooride tõlkimisel saab sellised globaalsed strateegiad asetada taustsüsteemiks, kuid mitte lähteandmestikuks, sest metafoorid on kindlasti tõlkimise erijuht, kus keelelise ülekande taustal mängivat suurt rolli kultuurilised tegurid.

Newmarki tõlkemeetodite seast jäi minu jaoks puudu üks, mis annaks võimaluse eritleda tõlkija valikut kasutada sihtkeeles metafoore seal, kus neid lähtekeeles ei leidunud. Et pakutud tõlkemeetodite hulgas ei leidunud võimalust selliseid SK metafoore eritleda ja välja tuua, tõin nende esinemise kohta tekstis vaid mõned illustreerivad näited (lk. 51). Arvan, et nende juhtude väljatoomine, kus tõlkija oli leidnud õnnestunud SK metafoori LK rohkem või vähem kujundliku väljendi edasiandmiseks, võiks olla üks samaväärsetest parameetritest eeltoodud seitsmega. See avardaks oluliselt võimalusi tõlget või tõlkija tööd hinnata.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärk oli anda ülevaade metafooride tõlkimisest uuskreeka keelest Ilías Venézise romaani „Aioolia maa“ näitel. 147 metafoorist koosneva korpuse põhjal joonistusi välja tõlkija eelistused metafooride ülekandmisel lähtekeelest sihtkeelde ning nende meetodite hulk, mis tõlkija poolt kasutamist leidsid.

Magistritöö jaguneb kolmeks suuremaks osaks. Et kujundada üldisem taust uuritavale romaanile, andsin esimeses osas ülevaate kreeka keele ajaloolisest kujunemisest ja uuskreeka kirjanduse eestindamisest viimase kolmekümne aasta jooksul. Romaani „Aioolia maa“ lähemaks tutvustamiseks käsitlesin laiemalt teose autorit Ilías Venézist, teose saamislugu, ajaloolist tausta ning tõlkija Kalle Kasemaa tööd uuskreeka kirjanduse tõlkimisel. Töö teises osas on vaatluse all metafooriteooria ajalugu ning on esitatud peamiste metafooritõlkimise probleemistikuga tegelenud tõlketeoreetikute nagu Nida, Dagut, van den Broeck ja Newmark erinevad seisukohad. Ühtlasi tutvustasin kahe viimase tõlketeoreetiku metafooride liigitusi. Teise osa lõpus on ka lühidalt juttu Newmarki globaalsest tõlkestrateegiast ja tema pakutud metafooride tõlkemeetoditest.

Magistritöö kolmas osa keskendus eelnimetatud romaani metafooride tõlkeanalüüsile Peter Newmarki tõlkemeetodite eritluse põhjal, eesmärgiga teha kindlaks, milliseid neist on tõlkija antud romaani metafooride tõlkimisel kasutanud. Analüüsi tulemused on esitatud võrdleva tabeli kujul. Uurimusest selgus, et valdavalt on tõlkija kasutanud sõnasõnalise tõlke meetodit, mille kõrval tõusevad arvestataval määral esile ka metafoore sihtkultuurile kohandavad meetodid. Ülejäänud meetodeid, nagu väljajätt või metafoori sõnasõnaline tõlkimine koos lisatud seletusega, esines väga vähesel määral. Leidsin ka, et Newmarki seitse tõlkemeetodit ei võimalda piisaval määral hinnata tõlkija panust, sest puudub võimalus eritleda tõlkija välja pakutud SK metafoore seal, kus LK neid ei esine või kus oli tegu LK idiomaatilise kõnekujundiga. Toetudes erinevate autorite arvamusele, jõudsin ka järeldusele, et tegemist ei ole ei semantilise ega kommunikatiivse tõlkega, vaid pigem nende kahe tõlkestrateegia sulamiga.

Kahtlemata ei võimalda käesoleva töö piiratud maht põhjalike üldistuste tegemist metafooride tõlkimise kohta üldiselt. Siiski arvan, et see töö võiks olla silmaringi avardavaks ja miks mitte ka edasiseks innustuseks kõigile neile uurijaile, kes soovivad metafooride

tõlkimise probleemistikku laiemasse kultuurikonteksti asetada ning seda käsitleda kasvõi tänapäeval nii populaarsest kognitiivsest metafooriteooriast lähtuvalt. Ka loodan, et käesolev töö võiks huvi pakkuda ka kõigile neile, kellele pakub huvi uuskreeka keel, kirjandus ja selle vahendamine eesti lugejale.

KASUTATUD KIRJANDUS

Antiigileksikon (1985). Tallinn: Valgus.

Aristoteles. *Luulekunstist.* Vanakreeka keelest tõlkinud ja kommenteerinud Jaan Unt. Toimetanud Ain Kaalep. Tallinn: Keel ja Kirjandus, 2003. Võrguteavik: <http://www.ut.ee/klassik/aristoteles>

Athanasiadu, Zina (2003). *I Metafora sto Longino.* Didaktoriki Diatrivi. Thessaloniki. Doktoritöö.

Babiniotis, Georgios (1998). *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas.* Athina: Kentro Leksikologias.

Dagut, Menachem (1976). Can metaphor be translated? Babel XXII.

Eesti Entsüklopeedia (1990). 5. osa. Tallinn: Valgus.

Erelt, Mati, Erelt, Tiit, Ross, Tiina (2000). *Eesti keele käsiraamat.* 2. tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Eleftheria, Zoi (2002). *Mikrasiatiki Katastrofi kai Logotehnia.* Engkyklopedia Meizonos Ellinismu. Mikri Asia. Võrguteavik: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id.5352>

Ivask, Ivar (2010). *Hetked igavikust: meelisklusi maailma kirjanduselust / Ivar Ivask.* Koostanud Jüri Talvet. Tartu: Ilmamaa.

Kasemaa, Kalle (2004). Järelsõna. Dido Sotiriu, *Verega joodetud maa.* Tallinn: Loomingu Raamatukogu, lk. 211-214.

Kentrotis, Georgios (1996). *Theoria kai Praksi tis Metafrasis.* Athina: Diavlos.

Lange, Anne (2010). *Tõlkimise aabits.* Tallinn: Valgus.

Lotman, Juri (1991). *Kultuurisemiootika : Tekst – Kirjandus – Kultuur.* Tallinn: Olion.

Ostrogorski, G. (1995). *Istoria tou Vizantinou Kratous.* I osa.

Piibel. Vana Testament. Uus Testament. Eesti Piibliselts, 1999.

Newmark, P. (1981). *Approaches to translation.* Oxford: Pergamon Press.

Newmark, P. (1988). *A Textbook of translation.* Prentice Hall: Europe.

Newmark, P. (1998). *More Paragraphs on translation.* Clevedon: Multilingual Matters.

Nida, Eugene (2004). *Principles of correspondence*. Teoses: The Translation Studies Reader, lk. 153-167.

Rein, Kaarina (2008). *Mütoloogia, ajalugu, kaasaeg: uuskreeka kirjandus eesti keeles Kalle Kasemaa vahendusel*. Looming nr. 1, lk. 104-116.

Rohtlaan, Ille (2006). *Metafoor meediatekstis*. Magistritöö.

Schäffner, Christina (2004). *Metaphor and translation: Some implications of a cognitive approach*. Journal of Pragmatics 36, 1253-1269.

Van Den Broeck, Raymond (1981). *The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation*. Poetics Today, 2:4, 73-87.

Venezis, Ilias (2008). *Aioolia maa*. Uuskreeka keelest tõlkinud Kalle Kasemaa. Tartu: Ilmamaa.

Venezis, Ilias (2004). *Aioliki Gi*. Athina: Estia.

Venuti, Lawrence (ed.) (2000). *The Translation Studies Reader*. London, New York: Routledge.

Õim, Haldur, Tragel, Ilona (2007). *Teoreetilise keeleteaduse arengust mujal ja meil XXI sajandi algul*. Võrguteavik: http://www.tlu.ee/~jaanike/loengud/oim_tragel_2007.pdf

LISAD

LISA 1. Valitud metafooride korpus „Αιολική Γη“/ Aioolia maa põhjal

Lähtekeelne metafoor	Sõnasõnaline tõlge sihtkeelde	Metafoori tõlge sihtkeelde
1. μητέρα είναι το πιο βαθύ πλάσμα του κόσμου	/ema on kõige sügavam olend maailmas/	ema on kõige sügavama pilguga olend maailmas
2. Κακομοίρη!	mtf. /Õnnetu saatusega/	Mine oma jutuga!
3. Τα σπαθιά ξυπνούνε	/mõõgad ärkavad /	mõõgad ärkavad
4. ασημένια μαλλιά	/hõbedased juuksed/	kuldsed juuksed
5. Ο παππους ήταν γενναία καρδιά	/vanaisa oli vapper süda/	vanaisal oli hea süda
6. στα χείλια του, άμα γελούσε, έλαμπε η καλοσύνη του κόσμου	/ja kui ta naeratas, säras tema huultel maailma headus/	ja kui ta naeratas, lõi tema huultel särava kogu maailma headus
7. δικό της χρέος	/oli tema võlg/	pidas endale auasjaks
8. η θύελλα γίνεται πιο άγρια	/torm muutub metsikumaks/	torm aina tugevneb
9. πρόσωπο, σφραγισμένο απ' την οδύνη	/valust märgistatud näo/	valust märgistatud näo
10. Ήσουν κορόνα και χαρά μου	/Sa olid mu kroon ja mu rõõm/	Sa olid mu kroon ja mu rõõm
11. είδανε έναν άντρα κίτρινο απ' το φόβο που	/nägid hirmust kollast meest/	nägid hirmust kahvatut meest
12. Ψηλά, στην αυστηρή θεότητα του τόπου	/Ülal, selle paiga ranges jumalikkuses/	Ülal, selle paikkonna sünges kõrguses
13. είχαν φτάξει στο τελευταίο όριο	/olid jõudnud viimase piirini/	olid jõudnud juba viimase piirini
14. Η ταραχή σπίθιζε μες στο φρούριο που περίμενε να κατακτηθεί.	/Hirmunud erutus kulmineerus kindluses, mis ootas vallutamist./	Hirmunud erutus saavutas haripunkti otsekui kindluses enne alistumist.
15. τα παλικάρια του	/tema vaprad poisid/noormehed/	tema mehed
16. ο λόγος μου δεν έχει δεύτερο λόγο	/ma ei räägi teist korda/	ma ei raiska sõnu
17. Κ' εμένα ο λόγος μου είναι λόγος ίσιος	/K minu kõne on otsene/ma räägin otse/	minagi ei ole harjunud sõnu tegema
18. Με πολύν ιδρο βγαλμένο	/Rohke higiga teenitud/	Rohke higiga teenitud
19. Πάλι οι ματιές άστραψαν	/Jälle välkusid pilgud/	jälle välkusid silmad
20. παράξενο χαμόγελο φλογισμένο από σαρκασμό	/sarkasmist leegitsev kummaline naeratus/	kummaline naeratus
21. διατηρώντας την παγερή αταραξία του	/säilitades oma jäise rahu/	säilitades oma jäise rahu
22. πικρό πέπλο σκέπασε τα	/mõrkjas loor varjas rõövlite	mõrkjas loor varjas rõövlite

μάτια των ληστών	silmi/	silmi
23. η ώρα του ανθρώπου	/inimese hetk/	inimlikkuse hetk
24. όπου είχε αράξει η ειρήνη	/kus rahu oli ankrusse heitnud/	kus rahu oli ankrusse heitnud.
25. νεκρές νύχτες	/surnud ööd/	surnud ööd
26. βουβά κύματα	/tummad lained/	tummad lained
27. μιλούσε στην καρδιά μας	/kõneles meie südames/	kõneles meie südames
28. ευλογώντας μας όλους με τη ματιά της	/meid kõiki pilguga õnnistades/	meid kõiki pilguga õnnistades
29. Η Νύχτα ξύπνησε	/Õö ärkas/	öö on ärganud
30. ο Μεγάλος Δράκος	/Suur Lohemadu/	Suur Hiiglane
31. κόβαν στο στόμα τη φωνή τους και το αίμα στις φλέβες τους	/lõikasid neil hääle suust ja vere nende soontes/	lõikas neil sõnad suust ning pani tarduma vere nende soontes
32. η φωνή της πείνας	/nälja hää/	nälja hää
33. Τα πέπλα του κόσμου	/maailma loorid/	maailma varjavad loorid
34. δάκρυα δε θέλαν να βλογήσουν	/pisarad ei tahtnud õnnistada/	pisarad ei tahtnud õnnistada
35. γυμνά ξύλα	/alasti puud/	raagus puud
36. μια κοπελίτσα με αστραφτερά μάτια	/välkuvate silmadega tütarlaps/	välkuvate silmadega tütarlaps
37. Ο τόπος δεν τον χωρούσε	/Asupaik ei mahutanud teda ära/	ta ei suutnud paigal püsida
38. βυθιζόταν σε έκσταση	/langema ekstaasi/	langema lovesse
39. δεν της χαλούσαμε το χατίρι	/me ei lõhkunud ta soove/	tegime talle headmeelt!
40. μπερδεύαμε και τα κάναμε θάλασσα	/ajasime segi ja muutsime mereks/	ajasime segi
41. σαν περιστατικά Μεγάλου Νόμου	/Suure Seaduse avaldused/	Suure Saladuse avaldused
42. παρθένο βιβλίο της μοίρας του κόσμου	/maailma saatuse neitsilik raamat/	maailma käekäigu neitsilik raamat
43. Όμως φως ήταν στο πρόσωπο αυτό: έσταζε, έλαμπε ήμερο απ' τα καστανά μάτια του	/Kuid tema näos oli valgust, mis säras ja nõrgus rahulikult tema pruunidest silmadest/	Kuid tema näos oli ka valgust, seda nõrgus tema pruunidest silmadest, mis valgustasid kogu nägu.
44. οργώνουν αργά το δρόμο	/kaamelid künnavad aeglaselt teed/	kaamelid künnavad aeglaselt teed
45. ζυμωμένοι στο αίμα του	/käärivad tema veres/	käärisid tema veres
46. Έβαλε έτσι λίγα γρόσα στην άκρη	/Nii pani ta mõned krossid kõrvale/	Nõnda sai ta pisut raha kõrvale panna
47. δεν έχω τον πλούτο	/mul ei ole varandust/rikkust	mul ei ole küllalt raha
48. Δε βάζουμε μαζί τα γρόσα μας	/kas me ei paneks oma krossid kokku/	kas me ei paneks oma rahad kokku
49. βίαιος άνεμος	/vägivaldne tuul/	äge tuul
50. Φως φανερό	/Selge kui valgus/tuli	See on ju päevaselge
51. του τραβούν απ' την καρδιά του	/teda kistakse südamest/	nagu oleks tal midagi südamest kistud
52. οι φωνές είχαν σωπάσει,	/hääled olid vaikinud, helid	hääled olid tummad, helid ei

οι ήχοι δε μιλούσαν πια	ei kõnelenud enam/	kõnelenud enam
53. Ο άνθρωπος να κάθεται καλά δεμένος αυτού που βρίσκεται	/Inimene istub <u>hästi seotult selle kohaga</u> , kus ta viibib/	Inimene tunneb ennast turvaliselt seal, kus ta on.
54. χαρά Θεού...	/Jumala rõõm/	lausa Jumala silmarõõm
55. Χαμένα κορμιά! Γιατί δεν κάθονται ήσυχα;	/Kadunud kehad! Miks nad ei või vaikselt istuda?/	Raiskuläinud inimesed! Miks nad ei või rahus oma kodus istuda?
56. δικός τους δεν ήταν ο κλήρος	/liisk ei olnud nende oma/	liisk ei olnud neile langenud
57. η γέρικη ελιά ---ποτές δε σαλπάριζε	/vana õlipuu----ei hiivanud iial ankrut/	vana õlipuu----ei hiivanud iial ankrut
58. αυτή η ζωή που είχε οργανωθεί με το διαβήτη για να μη ξελαθύνει πόντος	/elu, mis oli sentimeetri pealt joonlauaga välja mõõdetud/	elu, mis oli sentimeetri pealt joonlauaga välja mõõdetud ja korrastatud
59. Γύρεψε να βρει την κοπέλα με το άσπρο δέρμα, τα χρυσά μαλλιά και τα στραφτερά δόντια	/Ta otsis valge naha, kuldsete juuste ja helkivate hammastega tütarlast/	Ta otsis valge naha, kuldsete juuste ja helkivate hammastega tütarlast
60. που είχε γλιστρήσει απ' τις σελίδες των παλιών τόμων	/kes oli libisenud valgete köidete lehekülgedelt/	kes oli lipsanud valgete köidete lehekülgedelt
61. τα ταπεινά πλάσματα της γης	/maailma alandlikud olendid/	maailma lihtsad olendid
62. Αεικίνητο/Ακίνητο	Igiliikur/liikumatu	igiliikur/higiliigutaja
63. θρησκευτική σιωπή	/pühalik vaikus/	pidulik vaikus
64. «Ποιο σκυλί το 'κανε;»	/Milline koer tegi seda?/	„Milline koer tegi seda?“
65. είναι κίτρινος απ' τον πόνο	/ta on valu pärast kollane/	ta oli valu pärast kahvatu
66. δυο άνθρωποι του πάθους	/Kaks kire inimest/	kirgedest piitsutatud inimesed
67. Ο ήλιος ήθελε ίσαμε τρία μπόγια να βασιλέψει	/päike tahtis veel kolme sentimeetri jagu valitseda/	loojuv päike oli jõudnud peaaegu taevarannale
68. νύχτα είναι η ώρα που το δαιμόνιο τριγυρίζει πάνω απ' το μηχάνημα	/õö on see aeg, mil deemon hulgub masina kohal/	Õö on see aeg, mil vaim heljub masina kohal
69. οι Άγιοι Τόποι	/Pühad Paigad/	pühad paigad
70. ο κυνηγητό των ήχων	/peitusemäng helidega, jaht/ajujaht helidele/	jaht helidele
71. Η Άρτεμη μόνο, το πιο ανήσυχο ζαρκάδι που ζούσε κάτω απ' τα Κιμιντένια	/Ainult Artemis, <u>kõige rahutum metskits</u> , kes elas Kimindenia jalamil/	Artemis, <u>kõige rahutum looja loom</u> , kes elas Kimindenia jalamil
72. η συμφωνία του πάθους	/kire sümfoonia/	kire sümfoonia
73. το υγρό φως	/niiske valgus/	niiske valgus
74. το άλλο γλυκό πρόσωπο των μικρών μας χρόνων	/meie lapsepõlveaastate teine armas nägu/	meie lapsepõlveaastate teine leebe ilmutus
75. Με το καλό ας έρθει	/Tulgu heaga/	Tulgu mis tulema peab
76. Μάζεψε τον άντρα σου	/Korja oma mees halvalt	Hoia oma mees halvalt teelt

απ' τον κακό το δρόμο!	teelt ära!/ 	eemale!
77. Θα τα 'χετε φάει όλα!	/Te sõõte kõik ära!/ 	Te raiskate kõik ära!
78. Έξυνε τα μολύβια, έξυνε το κεφάλι της για να 'ρθουν οι φράσεις	/teritas pliiatsid, teritas oma pead, et tuleksid fraasid/ 	teritas pliiatsid, keskendus, et talle tuleksid keelele õiged sõnad
79. Είναι σε κακό δρόμο	/Ta on halval teel/ 	Ta on halval teel
80. κ' η καρδιά μας φτερούγιζε	/meie süda lehvitas tiibu/ 	meie süda pääses lendu
81. του πάγωνε το αίμα	/pani vere jäätuma/ 	pani vere tarduma
82. με τα μάτια του αιχμαλώτιζε τον άνθρωπο	/ta oli oma silmadega inimese vangistanud/ 	ta oli oma silmadega inimese vangistanud
83. ο πανικός της φυγής	/põgenemispaanika/ 	rännupalavik
84. να μέινει σ' όλη τη ζωή του ανεπρόκοπος	/ta jääb kogu eluks paigale tammuma/ 	et jääda kogu eluks hädavareseks
85. στη μικρή πένα της Τένεδος, που έπαιζε με το θάνατο	/väikesel surmaga mängival Tenedose laeval/ 	väikesel surmaga võitleval Tenedose laeval
86. Όμως σαν ήρθε η κρίσιμη ώρα του Αιγαίου που έπαιζε το παιχνίδι του θανάτου με το ξύλο της Τένεδος	/Aga jõudis kätte Egeuse mere kriitiline hetk, kes mängis elu ja surma peale Tenedose puuga/ 	Aga kui jõudis kätte Egeuse mere otsustav hetk võitluses elu ja surma peale, mida pidas nende puust mängukann Tenedoselt
87. κυρα-Γοργόνα, Δέσποινα του Αιγαίου	/näkineiuust emand, Egeuse valitsejanna/ 	Egeuse mere käskijanna, emand
88. με κανελιά μάτια	/kaneelivärvi silmadega/ 	kaneelivärvi silmadega
89. δεν έβαλε τρεις μέρες στο στόμα του ψωμί	/ei pannud kolm päeva leiba suhu/ 	ei võtnud kolm päeva toitu suu sisse
90. να προετοιμαστεί για την καλή ή την κακή τύχη της γης	/valmistuda maa heaks või halvaks õnneks/ 	valmistada end ette rikkalikuks lõikuseks või ikalduseks
91. Τότε σ' όλα τα πρόσωπα χύθηκε φως	/Siis levis valgus kõigi nägudele/ 	Siis levis valgus kõigi nägudele
92. παλιά αρμονία	vana harmoonia 	vana kord
93. Ένα ψυχρό φεγγάρι πλανιόταν έρημο.	/Jahe kuu hulkus üksinda taevas./ 	Jahe kuu liikus üksinda taevas
94. τα δόντια να μπλέκονται ένα στ' άλλο	/hambad olid üksteisega kokku põimunud/ 	hambad risti surutud
95. Η Άρτεμη έχει λοιπόν πάρε δώσε μ' όλον τον κόσμο	kas Artemis mtf. <u>võttis-andis</u> , st suhtles/omas suhteid kogu maailmaga 	Kas Artemis käis läbi kogu maailmaga
96. πρέπει να του δίνετε!	/peate (jalgadele valu) andma/ 	Peate astuma hakkama
97. Είναι ένα άθλιο πλάσμα	/on haletsusväärne olend/ 	oli nüüd mingi kuri olevus
98. Είναι σαν υδάτινα πλοκάμια	/Need on nagu veesalgud/märjad kiharad 	need on nagu helged/heledad (juukse)lained/ kiharad
99. ύστερα απ' τη μοίρα των ωκεανών	/pärast ookeanide saatusest osasaamist/ 	pärast osasaamist ookeanidest
100. στη χώρα του μύθου	/müütide maale/ 	muinasjuttude maale (k)
101. Το γαλάζιο νερό πίνει	Sinine vesi joob valgust 	Sinine meri joob valgust

φως		kõigest
102. Ένας ξένος, που δεν ξέρεις από που τραβά η σκούφια του, έρχεται ξαφνικά	/Järsku saabub üks võõras, kellest sa ei tea, kust ta oma mütsi välja võtab/	võõras kes jumal teab <u>kust oma kondid kohale on vedanud</u> , tuleb
103. το ύφος της Ανατολής	/Anatoolia eetos/	Anatoolia tõeline pale, tõeline hääl
104. Παλιοκόριτσο!	/Vastik tüdruk/	On alles tüdruk!/rumal tüdruk
105. ήρθε σήμερα η ώρα της	täna oli tema tund tulnud	täna oli tema tund tulnud
106. Στήνει το ασκημένο αυτί του	/teritab oma treenitud kõrva/	teritas kõrvu
107. Είχε το δαιμόνιο μέσα του που του έλεγε να παλέψει	/Tema sees oli demon, kes käskis tal vaeva näha/	temas oli sund, mis käskis tal vaeva näha
108. Όλοι είναι άνω-κάτω	/kõik on üles-alla/pea peal/	kõik on nagu arust ära
109. Γίνεται ησυχία θανάτου	tekkis surmavaikus	tekkis surmavaikus
110. Όρεξη που θα 'χει!	/Küllap tal on selleks isu/	Tal on sellest küll palju lõbu!
111. Σαχλή!	/Rumalus! mtf/	Kui mage!
112. ησυχία αρχίζει να με τυλίγει	vaikus hakkab mind endasse mähkima	vaikus hakkas mind endasse mähkima
113. Το πρόσωπο του κυνηγού---Είναι κίτρινο σαν τα άστρα.	/Jahimehe nägu---on kollane nagu tähed/	Jahimehe nägu---oli muutunud heledaks nagu tähed
114. θεματοφύλακας της οικογένειας	perekonna pitsatihoidja	perekonna pitsatihoidja
115. ο θυμός που βράζει μέσα της βάφει κόκκινα τα μάγουλά της	/viha, mis temas kees, värvis ta põsed punaseks/	viha, mis temas kees, värvis ta põsed aina punasemaks
117. ένα κύμα από πνεύμα κακό	/kurja vaimu laine/	tigeduse laine
118. τη γαμήλια φορεσιά τους	/nende pulmariietust/	oma pulmakleiti
119. στα παγωμένα δάχτυλά της	/tema jäätunud sõrmede vahel/	tema tardunud sõrmede vahel
120. Με πικρή καρδιά	/Kibeda südamega/	Kibeda südamega
121. Οι βραδινοί ίσκιои άρχισαν να κατεβαίνουν απ' τα πυκνά δέντρα σε κύματα	/Õhtused varjud hakkasid tihedatelt puudelt lainetena laskuma/	Õhtused varjud hakkasid jämedatelt puudelt lainetena laskuma
122. συννεφιασμένο της πρόσωπο	/tema pilvine nägu/	tema pilvine nägu
123. Φως φανερό	/Selge nagu valgus/	on päevselge
124. πένθος του κόσμου	/maailma lein/	maailma valu
125. Κακό πλάσμα!	Halb/kuri olend/	Õel inimeseloom
126. Τραπέζι του Δαιμόνου	Deemonilaud	kuradilaud
127. Ήταν θεοπάλαβα, χαμένα κορμιά.	/Nad olid hulljulged, kadumaläinud kehad/	Nad olid hulljulged, kõhklematud mehed
128. Ιερή πόλη του φόνου	/Tapmise pühasse linna/	Tapmise pühasse linna
129. Από στόμα σε στόμα	/Suust suhu/	Suust suhu
130. με φωνή παγωμένη	/jäisel häälel/	jäisel häälel

134. κατάσπρα χείλια της	/üle lumivalgete huulte/	üle kahvatute huulte
135. τρυφερότητα, που είχε σκεπαστεί με αίμα και με σίδερο	/õrnus, mis oli kaetud vere ja rauaga/	õrnus, mis oli peidus vere ja raua all
136. επικό κύκλο	/eepiline ring/	legendaarne ring
137. γεμιτζής	/merehunt/	merekaru
138. σηκώνει τη ματιά της και την καρφώνει ίσα απάνω του	Tõstab silmad ja naelutab need otse temale	Tõstis silmad ja kinnitas need temale
139. Είναι ψηλά	See on kõrgel	see on kaugel
140. Οι άλλοι κιόतेψαν!	Teised põgenesid	Teistel sõeluvad püksid ammu püüli!
141. να σκορπίσουν οι πυκνές δυνάμεις	/et tihedad jõud pudeneksid laiali/	et lõheneksid hämarad varjud
142. Τότες η νύχτα της Ανατολής κούνησε τα φτερά της	/Siis liigutas Anatoolia õõ tiibu/	Siis soputas Anatoolia õõ tiibu
143. Λούφαξε το αίμα στις φλέβες	/veri tardus soontes/	veri tardus soontes
144. Γέλασε το Θεό, τον Αρχάγγελο με το κοντάρι και τον Αϊ Γιώργη μας τον καβαλάρη	/ta pettis ära Jumala, odaga peaingli ja meie püha Georgiose, ratsamehe/	ta pettis ära Jumala, odaga peaingli ja meie püha Georgi, ratsamehe ja lohetapja
145. Όμως μια μέρα συναπαντήθηκε μ' έναν ξένο που <u>είχε του ρίσου τα πλουμιά, της αστραπής τα μάτια</u>	/Ühel päeval kohtas ta üht võõrast, kel seljas ilvestega kirjatud/kaunistatud rüü ja välgud silmadeks /	Ühel päeval kohtas ta üht võõrast, kellel olid välgud silmadeks
146. κάτι έτρεχε	/midagi toimus/	midagi oli õhus (K)
147. Αν τον γελούσαν;	/äkki taheti teda naeruvääristada?/	Kas teda taheti haneks püüda?
148. Φυσά το αγέρι. Καθαρό, ποτισμένο από άστρα	/Puhus tuul. Puhas, tähtedest kastetud/	puhus tuul, puhas, tähtedest pestud.
149. απ' το μήνυμα του καιρού	/uue aja sõnumist/	uue aja märgiga
150. η φωνή της καρδιάς	südame hääl	südame hääl

LISA 2. Tõlked uuskreeka keelest eesti keelde (luule ja proosa)

- Dimitrios Hadzis (1965). „Õpetaja testament“. Tlk Astrid Kurismaa. Tallinn: Perioodika.
- Alki Zei (1967). „Panter klaasvitriinis“. Tlk Astrid Kurismaa. Tallinn: Eesti Raamat.
- Nikos Kazantzakis (1975). „Alexis Zorbas“. Tlk Astrid Kurismaa ja Aleksander Kurtna. Tallinn: Eesti Raamat.
- Odisseas Elitis (1980). Luulevalik luulekogudest „Tähised“, „Päike, esimene“ ning „Kuus ja üks süümepiina taevale“. Tlk Kalle Kasemaa. Ajakiri „Looming“ 1980 nr. 2, lk. 248–253.
- Odisseas Elitis (1980). „Õige on“. Tlk Kalle Kasemaa. Loomingu Raamatukogu nr 48–49. Tallinn: Perioodika.
- Konstantinos Kavafis (1989). „Luuletused“. Tlk. Mati Sirkel. Tartu: H. Heidemanni nim. trükikoda.
- Pandelis Prevelakis (1991). „Ühe linna kroonika“. Tlk Kalle Kasemaa. Loomingu Raamatukogu nr 49. Tallinn: Perioodika.
- Manolis Karagatsis (1992). „Kastropirgose pealik“. Tlk Kalle Kasemaa. Loomingu Raamatukogu nr 29–32. Tallinn: Perioodika.
- Odisseas Elitis (1994). „Tähiseid“. Tlk. Kerttu Veldi. Ajakiri „Akadeemia“ nr. 5–1994, lk. 927–930.
- Aleksandros Papadiamandis (1997). „Mõrtsukas“ Tlk Kalle Kasemaa. Loomingu Raamatukogu nr 17–18. Tallinn: Perioodika.
- Ilias Venezis (1998). „Aioolia maa“. Tlk Kalle Kasemaa. Tartu: Ilmamaa.
- Kostas Asimakopulos (2000). „Õhtukellad“. Tlk Kalle Kasemaa. Tallinn: Kupar.
- Antonis Samarakis (2003). „Viga“. Tlk Kaarina Rein. Loomingu Raamatukogu nr 21–23. Tallinn: Perioodika.
- Dido Sotiriu (2004). „Verega joodetud maa“. Tlk Kalle Kasemaa. Loomingu Raamatukogu nr 11–14. Tallinn: Perioodika.
- Menis Kumandareas (2005). „Nende lõhn ajab mind nutma“. Tlk Kalle Kasemaa. Loomingu Raamatukogu nr 3–4. Tallinn: Kultuurileht.

- Níkos Kavvadias (2006). „Vahikord”. Tlk Kalle Kasemaa. Tallinn: Olion.
- Nikos Kazantzakis (2007). „Viimne kiusatus”. Tlk Kalle Kasemaa. Tartu: Johannes Esto Ühing.
- Andreas Staikos (2007). „Kulinaarsed armusuhted.”. Tlk Kalle Kasemaa. Tallinn: Verb.
- Nikos Kazantzakis (2008). „Askees: Salvatores Dei“. Tlk Kaarina Rein. Loomingu Raamatukogu nr 2/2008. Tallinn: Vaba Maa.
- Jorgis Jatromanolakis (2009). „Erotikon”. Tallinn: Verb.